

مہینہ وار

اگست 2001

بُلھے شاہ دی ویل

سچ آکھ مناں کیوں ڈرنا ایں

ایس سچ پچھے توں ترنا ایں

سچ سدا آبادی کرنا ایں

سچ وست اچنبھا آئی اے

گل رولے لوکاں پائی اے



مکتبہ تعلیم دی چٹھی نمبر 4-26/99 (A-iv) s.o مور نمبر 30
جون 99ء موجب پنجاب دے سکولوں کالجوں اولیاں تے پبلک
لائبریریوں لئی پروان

اگست 2001ء

مہینہ وار

پنجم

لہور

پیر (جلد) 3 — پراگا (شماره) 8

سورتنی

فائزہ — مقصود شائق

پربندہ: اکشا

ساتھ: آصف بیبی

اول حمد خدا دا ورد: حافظ شاہجہاں متبل

3 ڈوئی نعت رسول مقبول:.....

4 مکہ بول

اچیچ لکھتاں

5 سن ستالی دی لٹ ما

11 جگت پنک تے مایا بھنڈار: نجمہ صادق

شاعری

17 عابد عمیق، غلام حسین ساجد، ظفر اقبال

کہانیاں

21 چوڑی گھردی کہانی: اکبر لہوری

25 پدی کالی مچھی (1): صد بہرنگی

32 چنگا منڈا (مجموعی قسط): راجہ متاب علی

38 کچھ آنج وی راہواں: قرن

سنلیکھ، جیون سار

42 جو کچھ کر سیں سو کچھ پائیں (1): خالد مسعود

50 بگالی جاگرتی تھنیر (1): سڈچو چیتر جی

نظم

56 نواں سال: ملک افتخار اعوان

جیون کتھا

58 کروڑاں دانقھان (مجموعی قسط): پروفسر پریم سنگھ

60 بڈ بیٹی تے جگ بیٹی (4): سردار شوکت علی

لفظالی سار

77 لفظ مولیٰ (4): نذیر خالد

کتاب جہات

82 قے (2): نادر علی

صحت تندرستی

89 طاقت دے شرم تے گولیاں

۱۵

کہتے:

بیلو شاعر دی ہیل

(مرزا صاحبان: ڈاکٹر فقیر محمد فقیر)

مکھ چتر :-
پنجابی عجائب گھر (لدھیانہ) دی اک جھات

ایڈیٹر پبلشر: مقصود احمد نقاب

چھاپ: ایڈیٹر عمیر پرنٹنگ پریس، الاکو مینشن، پنیاہ گراؤنڈ، لہور
دفتر: مہینہ وار پنچم، 11- شرف مینشن،

16- کونیز روڈ، چوک گنگرام، لہور

فون: 6308265

e-mail: pancham@37.com

مک: -/20

سالانہ چندہ: -/200

چیک: -/250 پردیس: 60 امریکی ڈالر

چندہ یاں دان مہینہ وار پنچم لہور دے ناں ای

ہوئے -

مہینہ وار پنچم لہور

اگست 2001

2

اول حمد خُدا اور دیکھے دُوئی نعت رسول مقبولؐ والی

اول نام خُدائے دا یاد کراں پڑھاں لکھ واری مُونہوں بِسْمِ اللّٰہ
اوہ تاں پاک غفار ستار وڈا جیہدا ناؤں ہزار تے اک اللّٰہ
اوپدے دوست توں جان قربان کراں جیہدا نام ہے نبی رسول اللّٰہ
مقصد عاشقی دے سکھو ہون پورے مُقبل میلے جاں کر سانوں آپ اللّٰہ



پنجاب دی لسانی لٹ مار کدوں تک؟

ہُن تاں پنجاب دے مُختسبِ اعلیٰ جناب سجاد احمد سپرانے وی پنجاب وِچ پنجابی نوں ذریعہ تعلیم بناون دی سفارش کر دتی اے تے ہیومن رائٹس کمیشن نے وی پنجابی نوں پنجاب دامتدھلا انسانی حق من لیا اے۔ ماملہ ہُن سرکار دے سر اے۔ اوہ انگریزاں دے چالو کیتے انتظامی بندوبست نوں بدلانندی پئی اے۔ پر جے اوہ ملک دیاں دو مُعتبر دھراں دی پنجابی بارے مُصفا نہ رائے نوں وزن دیوے تاں اسیں سمجھاں گے پئی اوہ سچیں مچیں انگریزاں دے انتظامی ویراں نوں بدلنا چاہوندی اے۔ کیونجو پنجاب وِچ ایہہ ویراں انگریزاں نے لسانی دھروہ دے نال ای چالو کیتا سی۔ اوہناں پنجاب دی زبان دی نفی کر کے ایتھے او بھڑ بولیاں نوں تعلیم تے سرکاری کماں کاراں دیاں زباناں بنایا سی۔ تاں جو پنجاب دی وسوں نوں رہتی تے لسانی میل ونڈ دا موہرا کھوا کے اپنے راج نوں لمی عمر دتی جاوے۔ پئی نہ لوکاں نوں کوئی سُر ت ہوسی تے نہ کوئی اوہناں دے خلاف کھلوسی۔ ساڈی سرکار تاں کوئی باہروں آئی ہوئی نہیں۔ ایہہ تاں ایتھوں دی اے۔ ایہنے جے لمی عمر ہنڈھانی اے تاں لوکاں دے ہت وِچ دگ کے ای ہنڈھانی اے۔ لوکاں نوں پیڑی رکھن تاں اپنے آپ نوں تیسہادیون تے سولی اُتے ٹنگی رکھن ہوندا اے۔ پنجاب دی وسوں دا اپنی بولی وِچ پڑھنا لکھنا تے روٹی روزی کمانا مُدھلا ٹپا اے۔ سرکار لوکاں نوں سوکھا کر سی تاں آپ وی سوکھی ہو جاسی، جے اوہ سوکھی ہونا چاہوے تے.....

سن سنتالی دی لٹ مار

(”نیا زمانہ“ 7 ستمبر 1947)

کیونسٹ پارٹی آکھدی رہی اے پئی خانہ جنگی دا بارود انگریز
دھاڑویاں دا وچھایا ہویا اے۔ مَن ایسہ گل لوکاں تے بہدوستان پاکستان
دے آگواں دے وی پلے پین لگ پئی اے۔

سامراجی نوکر شاہی نے مو اتا لایا

پنجاب وچ ہوئے وقوعیاں اُتے جھات:

20 فروری نوں برطانی وزیراعظم اٹلی دا اعلان ہویا۔ ایس توں
جھٹ مگروں گورنر جنکسن نے وزارت تروڑ کے دفعہ 93 لا دتی۔ مقصد
ایسہ پئی 15 اگست نوں جدوں بہدوستانیاں نوں اختیار سوئے جانے تاں
اوہناں دیاں حکومتاں نوں اجیہا پنجاب لھے جیہدا راج پرہدھ تباہ ہو گیا
ہووے تے سارے پاسے فساداں دی آگ لگی ہووے۔

ایسہ کوئی رب سبیں گل نہیں پئی مارچ 47ء وچ جدوں پہلی وار
راولپنڈی، ملتان، لہور، امبرسر تے جالندھر وچ فساد ہوئے تے ایہناں
تھاواں دا بہدوہست انگریز ڈپٹی کمشنراں دے ہتھ سی۔ گوڑگاواں دے فساد
ویلے وی انج ای سی۔

ایسہ وی کوئی حادثہ نہیں پئی پہلی اگست توں پہلی ستمبر تاںیں اوہ
 باراں ضلعے فساد دا مرکز بن گئے، جتھے انگریز افسراں دی کمان وچ حدیدی
 فوج نے امن امان رکھنا سی۔

نہرو نے تاں کھل کے اشارہ دتا پئی حدیدی فوج نے آپنی ذمہ
 واری پوری نہیں کیتی۔ اج وی جے کوئی پنجاب جاوے تاں لہندے
 پنجاب تے چڑھدے پنجاب دوواں وچ لوک ایہو جیہیاں سینکڑے مثالاں
 دین گے جیہناں وچ فوج تے پکس لٹ مار وچ سبھ توں اگے اگے سی۔
 سچی گل تاں ایہو اے پئی 15 اگست توں پہلاں گوری نوکر شاہی
 پنجاب داراج پر بندھ فنا فلا کردی رہی تے پھیر انگریز افسراں دی فوج
 تے پکس نے وڈھ ٹگ وچ بھرواں سیر پا کے ہور وی بھیردے حال چا
 کیتے۔

پنجاب دے رجواڑے

برطانی کالونی گیری دے پالے ہوئے۔ پچھل پیریاں تے قوم ویریاں دا
 وی فساداں وچ وڈا ہتھ اے، اجیہے فتنہ لوک ساریاں فرقیوں وچ لہہ
 پیندے نیں۔

پنجاب دے رجواڑیاں نے اپنے فرقے دے فسادیاں نوں ہتھیار
 دتے۔ نواب ٹونک تے نواب بہاولپور مسلمان فسادی دستیاں نوں پالدے
 پئے نیں تے مہاراجہ پٹیالہ، راجہ فرید کوٹ اکالیاں دے ہتھیار و جتھے
 بناوندے پئے نیں۔

پنجاب دا بھونیں وال میل

پنڈاں وچ بھونیں والاں تے وڈے وڈے زمینداراں لوکاں نوں
 ہتھیار بند کر کے گھٹ گنتیاں اُتے بے کروائے نیں تاں جو گھٹ گنتیاں
 دے بھونیں بھانڈے اُتے مل مار سکن، ہالیاں واہکاں وچ فرقو پاڑ پے
 جاوے تے بھونیں وال ویہار ٹھٹھیا رہوے۔

جنگی ٹھیکیدار

شہراں وچ اوہناں لوکاں فسادیاں نوں روپیہ پیسہ دتا اے، جیہناں
 جنگی ٹھیکیاں تے چوربزاری توں بے حساب دولت جوڑی۔

کرخانے دار

کرخانے داراں وی فساد دے بھانہڑ مچائے نیں۔ ہمدو کرخانے
 داراں سارے مسلمان مزدور تے مسلمان کرخانے داراں سارے ہمدو
 مزدور اپنے کرخانیاں وچوں کڈھ کے فرقو زہر ودھایا اے۔

فرقہ پونج وپاری ایس آہر وچ نیں پئی وپارتے گھڑ دے اکلے اکلے
 مالک بن لئی شریکاں نوں اکا چک دیون۔

سیاسی مجرم

برطانی دھاڑا شاہی دے سانہے پالے زر پونج میل دے متے سواہ کیتے
 جا سکدے سن پر پھیل پیرے فرقو اگواں فساد مارے پنجاب وچ پئی
 بھاجڑ دا لالہ لیدیاں اپنی اگوائی پکی کرنی چھوہ دتی تے دھاڑا شاہی دا
 متے برے چاڑھیا۔

پنجاب وچ کانگریس سدا لستی رہی اے۔ یونینسٹ پارٹی تے اکالیاں
 نال گانڈھا جوڑن مگروں ایہدار ہیا کھیہیا ساہ ست وی مگ گیا۔

لیگی دھڑے چننا وند نیں پئی فیروز خاں نون نون لہندے پنجاب دی
 وزارت وچ نہیں لیا گیا ایس لئی اوہ مسلماناں نون بھگھاندے پئے نیں۔
 نیشنل گارڈ والے ہن اگواں دی نہیں سُدے سگوں راشٹریہ سیک
 سکھ والیاں واکن کڑتے سوڑ دِلے ہوندے جانڈے نیں۔
 پیر صاحب مانکی شریف (جیہناں دے پو نون انگریزاں نے سیوا
 بدلے پیر بنایا سی) لیگی اگواں نون تڑی لاوندے پئے نیں پئی اوہ اپنے
 اک لکھ مُریدے کے چڑھدے پنجاب اُتے چڑھائی کر دین گے۔
 برطانی سامراج نے بارود وچھایا تے ہن پچھل پیرے تہلی پئے
 لاوندے نیں تاں جو پاکستان تے ہندوستانی یونین دیاں حکومتاں دی
 ٹھامی ہووے تے ایہناں اُتے اجیہا بھار پوے جو ایہہ پچھل پیریاں بن۔
 یوامتہ برطانیہ داسی تے ایسے لئی پنجاب وچ فساداں دی اگ لگی۔



صاحبان گئی تیل نون، گئی پاری دے ہٹ
 پھڑ نہ جانے تگڑی، ہاڑ نہ جانے وٹ
 تیل بھلاوے بھلا بانیا، دتا شہت اُلٹ
 ونج گوائے بانیا، بلد گوائے جٹ
 تن سے نانگا پڑ رہیا، ہو گئے چوڑ چپٹ

جگت بینک تے جگت مایا بھنڈار

(ورلڈ بینک اینڈ انٹرنیشنل مونیٹری فنڈ)

(کیمڑے راہ پائی نیں دُنیا -- 4)

جگت بینک اُساریا راي اک مُٹھ قومیاں (اقوام متحدہ) دے سٹھ نے
اے، ایس لئی جا پدا اے جیویں ایہدا کم ای دُنیا دی خاص کر ماڑے
مُلکاں دی مدد امداد کرنا اے۔ پر ایہہ گل زری گُوڑا اے۔

جگت بینک تے مایا بھنڈار دوویں ای عام کاروباری سٹھ نیں وادھا
ایہہ ہے جو ایڈے زور اور نیں بیسی حکومتاں توں جو چاہون کروا سکدے
نیں۔ کر خانے دار مُلک ایہناں دی کنڈا تے نیں تے ایہہ مایا دیاں جگت
منڈیاں توں پیسہ اکٹھا کردے نیں۔ جگت بینک دُنیا دا سبھ تھیں وڈا بے
تاج اُدھاریا اے، ایہہ وپار والے بھاء اُتے بیاج دیندا اے پر جدوں
آپ پیسہ دیندا اے تاں کسں گنا ودھ بیاج اگر اہوندا اے۔ اِنج سال دا
کروڑاں ڈالر کماوندا اے۔ ایہدے وِچ کوئی اچنہا نہیں جو تریجی دُنیا نے
اِنج ایس بینک دا 1000 بلین ڈالر موڑنا اے۔

جگت بینک تے جگت مایا بھنڈار دی مہمری اکٹھ قومیاں دی مہمری
واکن نہیں پئی اک مُلک اک ووٹ۔ ایہناں دا مہم بن لئی روپے پیسے دا

شرطاں دا ویروا:

پٹرول، مچلی، پانی، گیس، بساں ویگناں دے کرائے تے ٹیلیفون
جیہیاں روز ورتوں دیاں شیواں اُتے لے ٹیکس لا دتے جاوَن۔ تنخواہیں نہ
ودھائیاں جاوَن۔ ایہدے نال دانے پھکے تے ہورناں وستاں دی لاگت
ودھ جاندى اے۔ لگی بدھی آمدن والے لوک ڈھیر اوکھے ہو جاندے
نیں۔

سرکار سماجی کماں وچ پیسے دی ورتوں گھٹ کر دیندی اے، جیہدے
سے وچ نویں سکول، سڑکاں، ہسپتال، پانی دی رسد، خاندانی منصوبہ
بندی تے زچہ بچہ دے کلیمکاں جیہے ضروری کم بچھے پا دتے جاندے نیں
یاں اکا ای ٹھپ کر دتے جاندے نیں۔ دوجے پاسے نواں ادھار چھیا
جاندا اے، جیہدے نال سرکار باہروں عیش آرام دیاں شیواں منگواوَن
لگ پوندى اے۔

کرخانے دار مکاں دیاں وستاں تے کماں لئی دیندار مکاں دیاں
منڈیاں دا کھل جاوَن..... پھاویں باہروں انوائیاں وستاں واڈھو ای پنیاں
ہوون، یاں ایہناں دے آیاں آپنیاں ایٹھاویاں وستاں منڈی وچوں ای
چھیاں جاوَن۔

کھابہ خوراک دیاں شیواں تے واہی بچی اُتے دیتیاں چھوٹاں دی کٹوتی
کر دتی جاوے یاں اصلوں مچا ای دیتیاں جاوَن تاں پیداواری لاگت اپنی
ودھ جاندى اے پئی گاہک ملن جوگے ای نہیں رہندے۔ یاں ایہہ
شیواں تیار ہونیاں ای بد ہو جاندىاں نیں۔ ایہدی کسروى عامان لوکاں

نوں ای لگدی اے۔

سرکاری کھاتے دے وڈے وڈے کم کار جدوں نجی کھاتے دے ہتھ
پھڑا دتے جاون تاں ماڑے لوکاں لئی ہور مصیبت بن جاندی اے کیونجو
لوکاں دی ات لوڑ دیاں وستاں نرا سرکاری وارا کھاندے مکے تے لوکاں
نوں دے سکدی اے۔

دساور گھلن لئی وستاں بناون اگاؤن اُتے سارا پیسہ لایا جاوے یاں
الار کیتا جاوے تاں جیہڑیاں ماڑیاں موٹیاں شیواں آپنے لوکاں دی
ورتوں لئی مچ رہندیاں نیں اوہناں دے مکے اپنے چڑھ جاندے نیں کہ
ہتھ لانا اوکھا ہو جاند اے۔

وڈے وڈے کاروباراں اُتے ہور ٹیکس نہ لاکے رععی کیتی جاندی اے
پئی اسیں کرخانے داری نوں ودھاوا پئے دیندے آں۔ کئیں واراں تے
امیراں تے نجی کھاتے اُتے سچی مچیں ٹیکس گھٹا دتے جاندے نیں۔

آپنے روپے دا ڈگ پن۔ ایہدے نال ایہہ ہوندا اے پئی بدیسی
گاہکاں نوں آپنے روپے نال چوکھا سودا لھدا اے تے آپنیاں نوں گھٹ۔
لیبر مارکیٹ نوں ڈی ریگولیٹ کرن۔ ایہدے نال کامیاں، کامیاں
دی نوکری، تنخواہیں نال جڑے کئیں سگھ کھس لئے جاندے نیں۔

شیواں دے بھاء کھلے جھڈ دتے جاون تے بدیسی کمپنیاں نوں انتاں
دے منافع کماون دی گھل دے دتی جاوے۔ ایہدی سبھ توں دکھ دین
والی شکل ایہہ ہوندی اے کہ ماڑے لوک رہی کھیسھی غذا توں وی وانجے
جاندے نیں۔

جے اُدھاراں نال ایہو جیہیاں مارو شرطاں منتیاں پیدیاں نہیں تاں
 حکومتاں اُدھار چاندیاں ای کیوں نہیں؟ ایہدی وجہ ایہہ ہے پئی حکومتاں
 آپنے وڈے وڈے خیالی تے منگے متے نہیں پھڈنا چاہوندیاں بھاویں ملکی
 معیشت دا بھٹھہ ای کیوں نہ بہدا ہووے پر ایہناں نال قومی نک دا اُچیاں
 ہوون جوڑیا جاندا اے۔ حالاں ایہناں توں سارا لاجھ نرا اشراف نے ای
 کھٹنا ہوندا اے۔

جگت بھونیں وال

بہوں قومی کمپنیاں تے ملک گیر کارپوریشنناں ایڈیاں ایڈیاں وڈیاں ستھاں
 نہیں جو ایہناں ساری دُنیا وِچ آپنے پنچے گڈے ہوئے نہیں۔ ایہناں
 ساریاں دے اصل گڑھ پرہت (امیر مُکلاں) وِچ نہیں۔ دُنیا دیاں سبھ توں
 وڈیاں دو سو بہوں قومی کمپنیاں وِچوں 4/5 دا مُڈھ تاں نرا پنچ مُکلاں وِچ
 ای اے، ایہہ سو وِچوں چالیہہ تاں نرے امریکہ وِچ ای نہیں۔ مساں
 پنچ چھ ورھے پہلاں ایہناں دی رلوئس وِکری 3000 ارب امریکی ڈالر
 سی، جیہڑی گل دُنیا دی گھروکی پیداوار دا اک تہائی ہدی اے۔ ایہناں
 دی مالی طاقت دا اندازہ ایٹھوں لایا جاسکدا اے کہ ایہناں دا اصل لیکھا
 تریجی دُنیا دے درجناں مُکلاں دے کل جمع خرچ توں وی ڈھیراں چوکھا
 اے۔ مُونہ زور ایہہ اینیاں گو نہیں پئی اکثر ماڑے مُکلاں نوں دابا،
 دھونس دتی رکھدیاں نہیں، جھولی چُک خریدنا وی ایہناں لئی کوئی اوکھی
 گل نہیں۔



اینویں ہک نظم

کیمو جیہی اے سوچ تہاڈی
جیویں گلیاں
ڈنگیاں پھڈیاں
وڈے وڈے شہراں دیاں
میں رہنداں ملتان
جیویں شہر ملتان دیاں
میں رہنداں لاہور
جیوں شہر لاہور دیاں
ہکو جیہیاں

شہروں باہر
نواں شہر اے
سدھیاں سدھیاں نویاں سڑکاں
نویاں نویاں گلیاں
سوہنے سوہنے گھر
رنگ برنگی کپڑے پاتے

گورے چٹے بال

اگوں جیویں

وڈے وڈے شہراں

گلیاں کتھاں، سڑکاں کتھاں

دیکھو

چہ

دیہدے پئے ہو

مکھیاں ناں پروتی اکھیں

میٹھی میٹھی مونیہ

ایندی اماں کتھاں ہوسی

ساڈے گھر وچ نوکراے

ایندا ابا کتھاں ہوسی

ہوسی تھانے لہتر کھاندا

روز دیہاڑے دُنیا دے

ڈنگی پھڈی = میڑھی میڑھی - پروتی = مھریاں ہونیاں - لہتر = جنتی - نظر ہو = ٹونا جیویں
گھراں اتے کالیاں لٹکاؤن نظر بد تون مہن کیتے۔

وڈ کے

سُورج مٹھی دا پھل کوئی
نم دی نیلی چھاں
وچ پُرا نوں اگھڑے جے
ویداں ورگے ناں
اکھاں دینہہ برراتیں گھتن
رُوحاں اندر لان
ہنساں کولوں ودھ سیانے
سگوس ڈودر کاں

ظفر اقبال

چھتی بمبئی ٹاہلی بیٹھاں پئی سی رات ہنیری
آسے پاسے بلدی مٹھدی میری ذات ہنیری
کدے کدائیں چھڑکدا رہناں ایس تے ڈھوڑ دا چانن
فیر وی کوئی ویکھ نہیں سکدا سی بات ہنیری
رات پئی تے بتیاں مٹھیاں گھراں برونہاں اندر
کنا ای چر ورھدی رہی سی اوہ برسات ہنیری
کیویں اک ہو سکدیاں نہیں اندر باہر دیاں لاٹاں
ہر ویلے جے ایدھر اودھر پاواں جھات ہنیری
لشک مار کے ٹھہر گیا سی جلی دا لشکارا
پتھراں اندر چمک رہی سی جیسی دھات ہنیری
چٹے دن ورگے لوکاں توں دُور دُور ای رہناں
مینوں مٹھلی نہیں اچے اپنی اوقات ہنیری
لگ پھپ دا ای کم اے سارا، کیہ اگے، کیہ پچھے
میرے وارے وچ اے میری ذات صفات ہنیری
کالیاں ورقیاں اُتے لکھدا رہناں کالے اتھر
کتھوں تائیں لجا سکدی سی ہور دوات ہنیری
رات براتیں کھڑ کھڑ کردے رہندے لہو دے پتر
ہڈاں اندر بل پئی، ظفرآ، حالات ہنیری

چڑی گھر دی کہانی

چڑی گھر گما گہم و سدا سی - چڑیاں دیاں جالیاں کبوتریاں دیاں
 کابکاں، بطخاں دیاں چھپرے دیاں، لومڑاں گدڑاں، بگھیاڑیاں، گھوڑیاں،
 باندریاں تے لنگوراں دے کوٹھے، شیراں چتریاں، سوراں تے رچھاں
 دے پجرے، ہرناں ہرنیاں، باراں سگھیاں تے گونداں دے وگن
 ہرے دے سن - ذرا کو ٹھنڈی واء وگنی یاں بھورا کو مینہ دا چھٹا لگنا
 تے موراں نے نچ کھلونا - بلبلاں نے گاؤن لگنا - طوطیاں نے کھوڑاں
 وچوں لال لال چنچھاں تے ہریاں ہریاں ہریاں کڈھ کے بدیاں دیاں
 بولیاں بولن لگ پینا - چڑی گھر نوں اک واری بندہ ویکھ کے کدی نہیں
 سی بھل سکدا - ایہدے رنگا رنگ نظارے تے ایہدیاں ان گنت بولیاں
 دی گھمکار ساری ساری عمر منوں نہیں سی لہندی - دُور دیاں دے
 پردیسی اوہدے نظاریاں دا سواد لین تے اوہدیاں خوشیاں مانن لئی سدا
 آوندے رہندے سن - چڑی چڑیاں وچوں اک چڑی سونے دی چڑی
 سی - جیہدی دکھ ہیریاں نوں وی مات کردی سی - وڈے وڈے ہاتھیاں
 شیراں تے چیتیاں تے بگھیاڑاں دے ہونڈیاں وی ایس تھاں داناں چڑی
 گھر و جن دا کارن ایہوانی سونے دی چڑی سی -

آہندے نیں ہونی نوں کوئی گھر سٹھ وسدا چنگا نہیں لگدا۔ اوڑک
 ہونی نے ایس گھر نوں وی تاڑ لیا تے آہندے نیں ہونی ہو کے رہندی
 اے۔ ایسے لئی وسدے رسدے چڑی گھرتے وی ہونی دا ورتارا ورت
 گیا۔

3

چڑی گھر وچ سیر مشکولے لئی دُور دیاں دے جیہڑے پردیسی
 آوندے، اوہ اپنے نال اپنے دیس دی واء دے بے وی لئی آوندے
 سن۔ پردیسی واء دے بلیاں دا چڑی گھر دے وسنیکاں تے ایسہ اثر ہويا
 پئی پہلاں چڑی گھر دیاں بلبلاں چڑی گھر دی سلاہنا دے گاؤں گاؤں لگ
 پئیاں تے طوطے پردیسیاں دی بولی بول بول کے پجریاں دے بُوہے کھلان
 دی منگ کرن لگ پئے تے نت نکران مار مار کے پجریاں توں باہر آون
 لئی ترفن لگ پئے۔ چڑی گھر وچ پجریاں دے کھلان دی منگ دا رولا اینا
 ودھیا پئی پنچھیاں تے جانوراں دے آگواں نے کھان پین پھڈ دتا۔
 جیہدے لئی کھانا دانا آونا اوویں دا اوویں ای پیا رہنا۔ چڑی گھر دے کئی
 وسنیکاں، بھکھیاں تے تسیاں رہ رہ کے اپنے جویں جوانی تے رنگ روپ
 گوالے۔

4

شیر دا پجریہ بھاویں چڑی گھر دے سارے پجریاں توں نوکلا تے اڈرا
 سی پر پھیر وی اہدی بھب سارے چڑی گھر دے وچ گونجی ہوندی سی
 تے سارے وسنیک چراں توں اوہنوں اپنا آگوتے گورو مندے آئے

سن۔ شیر نے پجریاں دے بُوے کھلان دی منگ دے بارے چڑی گھر
 دے وسکیاں نوں ایہہ صلاح دتی پئی میں بھاویں تہا تھوں دُور تے نو یکلّا
 و سناں، پر ایہہ گل مینوں سپٹ دسدی اے پئی پجریاں وچ ڈکے تے
 سیکھاں اوہلے بیٹھے اک دُوجے نوں گئیاں نظراں تے رتیاں اکھاں تے
 کھروے سبھا نال ویہندے رہندے نیں۔ گل گل تے کھوڑو پاوندے،
 پُوشلاں ہلاردے تے پونچیاں وچوں نو نندراں کڈھدے رہندے نیں۔
 ایس لئی ویلے دی سبھ توں وڈی منگ تے کاہلی لوڑا ایہہ وے پئی پجریاں
 دے بُوے کھلن توں اگیرے چڑی گھر دے سارے وسنیک آپو پیار تے
 صلح دی سونہ چک لین تے جد توڑی سارے پنچھیاں تے جنوراں دی
 سونہ تے کٹھ نہ ہو جائے کسے پجریاں دا بُوہانہ کھلے۔

5

پر کرنا رب دا انج ہو یا پئی پجریاں کھلان لئی طوطے انج کر لائے پئی
 ایہناں دیاں ہکاں دے لوں سڑ گئے تے کیجے پاٹ گئے۔ بلبلان نے اپنے
 گاؤں سُنائے پئی اوہناں دے سگھ بہہ گئے۔ تے پجریاں دے وسکیاں نے
 بھکھیاں تسیاں رہ رہ کے اینا چیک چھاڑا پایا تے ایس ہاہاکار نے اینا ٹل
 پھڑیا پئی اک دیھاڑی پجریاں دے بُوے کھڑ کھڑ کر کے ہلے تے مُردا چن
 چہتی کھل گئے۔

6

شیر پجریوں کھلیا تے اوہدا شکار کرن لئی دُوروں دُوروں شکاری
 دونالیاں تان کے نسے پر اوہ بھاگاں والا شکاریاں دیاں اکھاں وچ دُھوڑا

کے نس گیا۔ پھیر سنیا پئی ٹاپو دے جنگل وچ جتھے اوہدی جمن بھوں سی
خیریں سلامتی جا پڑیا اے۔

7

اودھر چڑی گھر دے پنخیاں دے بُوہے کھلے تے بُوہے کھلداں ای
رچھ سوراں نال جٹ پئے۔ چترے چتریاں نال بھر پئے۔ بگھیاڑاں
گڈڑاں نوں چیر کڈھیا۔ لمے دند لمیاں دنداں نال جا پھسے تے ترکھے
پونچے ترکھیاں پونچیاں نال جا اڑے۔ ہرن ہرنیاں، سسے سہیاں ساہناں
دے بھیر وچ بُوٹیاں وانگوں مدھے گئے۔ کبوتریاں دے آنڈے رچھ گئے۔
بناں دے گائے لہے گئے۔ لومڑ تے باندر بھدیاں دے اگے تے مار دیاں
دے پچھے رہ کے جند چا گئے۔ پراں والے اڈ گئے، بے پراں دی شامت آ
گئی۔ ہاتھی وڈے جٹے پاروں ڈھیر اوکڑ وچ جا پھاہتا۔ پر اوڑک ایس ڈھاؤ
دنجر وچوں لنگھ گیا۔ پچھے بُو چھل رہ گئی۔ ویہدیاں ویہدیاں چڑی گھر دی
دھرتی لالو لال ہو گئی۔ سکھیاں پنخیاں تے لالو لال دھرتی دے بنا چڑی
گھر دا کھوج کھرا نہ رہیا۔ ہر پاسے سُم سماٹ، چپ چان۔ نہ سکڑ دی
بانگ، نہ کوئل دی تان۔ دن رات وانگوں، تے رات قبریاں تے
مڑھیاں وانگوں۔ ہُن کدی کدی بُدانے بوڑھ توں اَلو بولدا اے تے
پچھدا اے: ”دسو اوئے چڑی گھر والیو! پنخے کھلا کے تساں کیہ کھٹیا
اے؟“ اوہدی آواز پہاڑی وچوں گونج کے پچھانہ پر تدی اے تے
پر تدی گونج نال اک ہور آواز خبرے کدھروں اُھردی اے:

”اوئے اَلو دیا پٹھیا!“

پدسی کالی مچھی

(1)

اک ٹھری ہوئی رات، دُھر سُمدر تھلے، بڈھڑی مچھی نے آپنے
باراں ہزار دھیاں پُتراں تے دوہتریاں پوتریاں نوں سدایا تے ایسہ بات
پانی چھوہی :

زمانہ ہويا، اک پدسی مچھی آپنی ماں ستے اک بچی جیسی ندی وچ رہندی
سی۔ ایسہ ندی اک بیوں وڈے پہاڑ دے پتھراں وچوں راہ کڈھدی
بیٹھاں وادی نوں وکدی سی۔

پدسی کالی مچھی تے اوہدی ماں اک وڈے سارے پتھر پھے اُلی دی
چھت تھلے رہندیاں سن۔ روز سارا سارا دن پدسی مچھی تے اوہدی ماں
آپنی ندی وچ اُرا نہ پرانہ پھیرا ٹورا لائی رکھدیاں۔ کدیں اوہ اک
دوجی مگر دوڑاں لاندیاں تے کدیں اوہ لنگھدی پونگ اُتے بچ پوندیاں۔
ایس آہر وچ اوہ اکثر اک دوجی توں گواچ جاندیاں، پر مُڑ چھیتی ای
اک دوتی نوں لبھ لیدیاں۔

اک دیہاڑے پدسی مچھی دُوگھیاں سوچاں وچ دُلی گنیا مینا بولدی پئی
سی۔ مینا چس سواد دے، مٹھی مٹھی ماں دے مگر تردی ہوئی۔ ماں نوں لگا

پئی اوہدی دھی بیمار اے، آپے ول ہو جاسی۔ اوہنوں اکا خیال نہ آیا پئی
گڑنی دی بیماری تاں کسے خاص گل پاروں اے۔

اگلے دینہہ دھی توں وی پہلاں پدی مچھی نے ماں نوں جگایا تے
کہن لگی، ”اماں تینوں کُھ آکھنا اے۔“

ماں آکھیا، ”دھیے چنگا ویلا لبھای؟ مُز گل کراں گیاں۔ مَن تاں پھر
آئیے ہاں۔“

”نہیں اماں،“ دھی نے ولدا دتا، ”مَن پھرن نہیں جانا کرنا۔ میں
ایتھوں جاندی پئی آں۔“

اوہدی ماں جاگو مبیٹی بولی، ”ایڈے مونسہ اٹھیرے کدھر جاؤ
اسں؟“

پدی کالی آکھیا، ”میں ویکھو آں ایہہ ندی کتھے مندی اے۔ تینوں پتہ
ای اے اماں، میں کنیاں مہینیاں توں ایہو سوچدی رہی آں، پر مینوں کُھ
سمجھ نہیں آئی۔ ساری رات لنگھ گئی اے میں اکھ نہیں لائی، ایہو سوچدی
رہی آں۔ تھک کے ایہو دھاری اے میں دل وچ پئی جا کے آپ ای
ندی دا اوڑک ویکھاں۔ نالے دوجیاں تھاواں تے کیہ کُھ ہوندا اے،
اوہدا وی پتہ لگ جاسی مینوں۔“

پدی کالو مچھی دی ماں اوہدے ول ویکھ کے ہس پئی تے آکھیوس، ”
دھیے بال ورے میں وی ایہو سوچدی ہوندی ساں۔ پر ندی دی کوئی
شروع اخیر نہیں ہوندی۔ اپنی ای گل ای ساری۔ ندی سدا ٹردی
رہندی اے، ولیویں کھاندی، وگدی ہوئی، پر کدیں کدھرے وی اپنی

اخیر نوں نہیں اچڑدی۔“

”تاں وی اماں“ کالی پدسی اگوں آکھیا، ”پتہ نہیوں ہر شے دا کوئی
تاں اخیر ہوندا اے؟ رات تے دن مگ جانداے نیں۔ ہفتے، مہینے تے
ورھے.....“

ماں نے جھٹ اوہنوں ٹوکیا، ”بید کر مالی خولے دیاں سوچاں“ مُر
اچے واج وچ آکھوس، ”اُتارنہ اُٹھ نئے چلیے۔ فضول گلاں وچ ایڈا سوہنا
پہر پئی ونجانی ایں۔“

”نہ اماں،“ پدسی بولی، ”میں اک گئی آں اتھے پھر پھر کے۔ مَن میں
کدھرے ہو ردھرے جاؤ آں۔ میں لکھو آں ایسہ ورتدی کیہ پئی اے۔
توں متاں سمجھدی ہوویں مینوں کسے ہور نے چا پٹیاں پڑھائیاں نیں، پر
ایسہ تاں میری سے ویلیاں وی سوچ اے۔“

”پک نال، اُردنہ پرونہ ہتھیر اکھ سُنیا اے میں۔ جیویں، چوکھیاں
پچھیاں بڈھے ویلے ایہوا اُلاہا کڈھدیاں نیں پئی اوہناں ساری حیاتی
اینویں ای ونجا چھوڑی اے۔ اوہ ہر گل توں کھدیاں جھور دیاں رہندیاں
نیں۔ میں آہنی آں مینوں وی ٹوہ ہووے، کیہ چپہ کُو تھال تے تر بھڈنا
ای گل زندگی اے۔ پرت پے ٹر پے تے پھیر بڈھے ہو گئے کہ دُنیا
وچ جیون دے ہو روی کوئی راہ ہن۔“

پدسی کالی مچھی اکھ لیا تاں اوہدی ماں آکھیا، ”پترے، تینوں کتے
تاپ تاں نہیں چڑھیا ہو یا اینویں جھل وللیاں ماری آون دا؟ دُنیا.....
دُنیا..... دُنیا..... ایہوا ای اے جیہدے وچ اسپس رہندیاں پٹیاں آں تے

جیوناوی ایہو اے جیہڑا اسیں جیوندیاں پئیاں آں۔“

ایسے وچ اک گوانڈھن مچھی نے جیہڑی اوہناں دے گھر نیڑے ای پئی پھر دی سی کالو دی ماں نوں واج دتی، ”گوانڈھنے کیہ جھیرا لایا ہویا ای گڑی نال؟ لگدا اے توں اج سیل کرن نہیں آونا۔“

ایہہ سُن دیاں سار ماں گھروں باہر کھل آئی۔ ”نی بھیاں ایس گھری تے دے نوں خبرے کیہ وگیاں نی۔ اج دے جے وی ماواں نوں پڑھان پے نیں۔“

”جس ہویا کیہ اے؟“ گوانڈھن پھیا۔

”مچھی دی ماں آکھن لگی، ”دیکھ تے سُن ایس چہڑ جیسی نوں، کیہ کرو ای۔ اکھے ویکھن جاؤ آں دُنیا وچ کیہ پیا ہوندا اے۔ زرا مائیخو لیا!“

”ہیں نی گڑیے،“ گوانڈھن بولی، ”سانوں پتہ وی نہیں لگن دتا تے ابڈن فیہا تے بن کھلوتی ایس؟“

بھو نے اوہنوں آکھیا، ”ماسی، مینوں نہیں پتہ کیہڑا تیرا فیلسوف ہوندا اے تے کیہڑا تیرا گیانی۔ مینوں تاں ایہو پتہ ای پئی میں ایہناں پھوکیاں سیلاں توں نک نک آگئی آں تے میتھوں ہور نہیں کرن ہوندیاں۔ میں نہیں چاہوندی انج وڈی ہونا پئی اکھا کھن تاں میں اوہرا کھ جانتی آں جہا دُنیا تے آوندیاں سار جانیاسی۔“

گوانڈھن نے پدسی کالی مچھی دی ماں دے مؤنہ ول جھاکیا تے اچا سارا بولی، ”نی کیہ پئی آکھنی ایس؟“

ماں دا ہوکا کھل گیا، ”کدیں سوچیا وی نہیں سی، اکو اک اولاد انج

دی ہو جاوے گی۔ خبرے کس اوترے ایسہ موہرا پیا جھڈیا اے
ایہوں!“

”میںوں کسے نے کوئی موہرا نہیں پیا، بے بے،“ پدسی آکھیا،
”میریاں اکھاں تے دماغ اے جیہناں نال میں آپ ویجھدی تے سوچدی
آں۔“

اچن چیت گوانڈھن بولی، ”بھین جانی ای نا اوس ویوس کھاہدے
بڈھڑے گھوگل مجھے نوں؟“

”لے بھلا، کیوں نہیں؟“ ماں نے جواب دتا، ”میری پھوہے جنہی
بالڑی دے مگر لگا، ہندا سی ہر ویلے۔ شالا آوے سوکے دی آئی!“
”اسمڑیے انج نہ آکھ،“ بچی مچھی دکھدیاں آکھیا، ”اوہوا تاں میرا
بھن سی۔“

”اپنی لنگھ گئی اے میری میں نہیں سنیا کسے توں پئی بھجیاں دا سہیل
پنا ہووے تے اوہ وی گھوگلاں نال۔ اسیں کون تے اوہ کون؟“ گوانڈھن
آکھیا۔

”میں وی ساری زندگی کدیں نہیں سنیا پئی گھوگل نسل ساڈی نسل
دی ویری ہوندی اے۔ ایسہ تہیں لوک ای سو جیہناں کرودھ نال
اوہنوں ساڈے پنڈوں چک جھڈیا اے۔“ بچی کالی مچھی اچا بولدیاں آکھیا۔
لمی کیہ کرنی اے۔ ایسہ رولاسن کے سارے پنڈ دیاں بھجیاں اوہناں
دے بوبے اُتے آن اکھیاں ہوئیاں۔ پدسی دیاں گلاں تے ہر کوئی غصے ہو
گئی، کدیں کسے انج اوہناں نوں جھڈ جان دی گل جو نہیں سی کیتی۔

اک وڈیری مچھی اوہنوں پھن لگی، ”تیرا خیال اے اسیں تیرا لحاظ
کردیاں رہاں گیاں؟“

اک ہور بولی، ”اُج ای دو ٹھکن والیاں ہونیاں ہونیاں سو!“
پدی کالی مچھی دی ماں اڈ کے پئی اگوں، ”چلو پھو ایتھوں۔ خبردار!
کے اُنگل وی پھہائی میری دھی نوں!“

کوئی ہور اچی ساری بولی، ”بھو آجے سانجھ کے نہیں رکھ سکدی
گڑی نوں تاں پھیر ایوگھ ای ہووے گا۔“

گوانڈھن کسن لگی، ”مینوں تاں تیرے گوانڈھ و سن توں شرم
آوندی اے۔“

کے ہور صلاح دتی، ”گل ہتھوں بکن توں پہلاں ایہوں قاضی کول
لے چلو۔“

وڈیری مچھی نے کالی پدی نوں پھڑنا چابیا پر اوہدیاں سہلیاں اوہنوں
خٹرمٹ گھت کے پھیر وچوں باہر لے گئیاں۔ اوں ویلے اوہدی ماں
گلپھڑے پھلا پھلا کے دو ہتھ مار دی کرلان لگ پئی، ”رہا میریا، دس میں
کیہ کراں؟ میری دھی پئی وچھڑدی اے میتھوں!“

پدی مچھی نے دُوروں واج دتی، ”اماں نہ کر سیپا میرا۔ جے کرنا ای
تاں ایس بڈھ بڈھیر دا کر۔“

”کھلو توں ساڈی پت لاہن والی!“ کے دیکا ماردیاں آکھیا۔
”آپے دیکھ لوں گی، جدوں ماچھیاں دے ہتھے چڑھیوں۔ تینوں پھن
کے ناکھاہدوں نہیں تے تاں.....“

(ندی دے ہورناں پھڑاں واکن ایس پھڑ دیاں مچھیاں وی ماچھیاں
 توں رج تریدیاں سن۔ جدوں وی کوئی جی کوئی گل نوکے ڈھنگ نال
 کرن دی صلاح دیندا سی تاں اگوں اوہنوں ماچھیاں دے آجاون دا ڈراوا
 دے کے چپ کراوتا جاندا سی۔)

بڈھی مچھی اُنجے اوہنوں مندے کڈھی آوندی سی۔ کسے آکھیا، ”ہن
 تے جاہاں، آئیوں نا چھو تاندی تے اسال تینوں وژن نہیوں دینا۔“
 اک ہور جھوری، ”چھوہر پنے دا جھل اے سارا، کاہنوں جانی
 ایں؟“

”اسھے کیہ بھیر پیا ہوندا سو؟“ اک ہور وڈیری بولی۔
 ”کوئی ہور دُنیا کوئی نہیوں، بے ہے تاں ایہو دُنیا ای آ۔ پرت آ
 چھانہ۔“

کوئی اوہدے نال انج لیکھا ساواں پئی کر دی سی، ”عقل کرتے مُرد آ۔
 ایں سمجھ لاں گے تُوں واقعی بڑی سیانی تے دانا بالڑی ایں۔“
 پر کالی پدسی مچھی نوں پتہ سی، ایہناں نوں کُھ وی نہیں سی آکھیا جا
 سکا۔

اوہدیاں بھیاں بھیاں سینگیاں اوہنوں ”رب راکھا“ کرن لئی جھال
 تائیں اوہدے نال گنیاں۔ ”ہلا نی بیو، رب کیتا پھیر ملاں گیاں!“
 اصلوں جھال دے برتے کھلو کے آکھیوس، ”نی مینوں بھلیا جے نہ!“



چنگا مُڈا

(پھیکیڑی قسط)

پرنگی والیاں داسارا دھیان گیان تے ہوندا ای مترال وچ ہے!
پنڈا اوکھا سی۔ تھلاں دا پنڈا۔ پانی دی مشک ہر ویلے نال پر پیون دا
جیرا کتھوں لیاندا جائے۔ اخیر اوہنے اتولا ہو کے گل فریجہ اگے چھوہ
دتی۔

”فریجہ تسی مینوں کنج ویجھدے او۔ میرا مطلب اے میرے بارے
کس طرحاں سوچدے او؟“

اک مرد فریادی بنیا کھلوتا سی پر زنانی اوہنوں کچھ ہور سمجھدی سی۔
”تسی بہت اچے او ساجد صاحب۔ اپنے اچے تے مقدس کہ حدوں اگے
جا کے تہاڈے بارے سوچنا وی پاپ اے۔“

”نہیں فریجہ! تین جان میں تے بہت چھوٹا آدمی آں“ ”ایسہ ای
تے تہاڈی وڈیائی اے۔ ہر وڈے بدے بار تسیں اپنے آپ نوں پنا
سمجھدے او۔ ایسہ میری خوش بختی اکھ لوو کہ میں تہاڈے کولوں
بہت کچھ سکھیا اے۔“

”توں میرے ٹھوٹھے وچ خیر نہیں پائیں گی؟“

”پلیز ساجد صاحب مینوں گناہ گار نہ کرو۔ میں تے بہت بہینی آں۔

میں تے ایس قابل وی نہیں کہ تہاڈی داسی ای بن جاواں۔“

”ایہہ میتھوں پچھ کے ویکھ توں میرے لئی کیہ ایں“ ”ایویں چوڑ نہ

کرو مینوں۔ میں تے عام جیسی جھوٹھی سچی زنانی آں، بددیانت حیاتی دے

ہر پکھ وچ۔ میرا جوڑ تے فیصل ای اے۔ اک عام جیہا بدہ۔ میرے ورگا

منافق تے ادھا سچا“ ”تے پھیر میں کیہ آں“ اوہنے سگدے سنگھ نوں

ٹھک نال گلا کر دیاں پچھیا۔

”میں تہانوں پہلے وی آکھیا جے کہ میں وڈے لوکاں بارے بھتا غور

نہیں کردی ایہہ ڈبیاں تار بھڈدے نہیں تے تریاں ڈوب بھڈدے

نہیں، مینوں معاف کر دینا میں تہاڈے قابل نہیں۔ تسی بہت چنگے او۔

بہت چنگے۔ میں تہاڈے قابل نہیں“ اوس آکھیا تے دو لانگھاں بھردی

کالج دے وڈے برآمدے چوں غائب ہو گئی۔ ساجد زخم چنڈے کٹتے جنی

واج وچ دو تن واراں کاؤں کاؤں کر دیاں اوہنوں ناں لے کے سدیا پر

اوہ اکھوں پر دکھے ہو گئی ہوئی سی۔

فریحہ گھر آ کے کئی ای دیر کرے وچ لمی پئی روندی رہی پر اوہنوں

سمجھ وی نہیں آرہی سی پئی اوہ روئی کیوں جانندی ہے۔ روندیاں روندیاں

اوہنوں بھی لگ گئی۔ اوہدی ماں دو تن واران بوہا کھڑکا کے اوہنوں روئی

کھاؤں دا آکھیا پر اوہ سرہانے بیٹھ موندہ دے کے سر ڈکھن دا بہانہ کر

کے پئی ڈسکدی رہی۔ اخیر روندیاں روندیاں اوہدی اکھ لگ گئی۔

بُوہے گھنٹی دا تتر بولیا تے اوہدی اکھ کھلی۔ ”ایس ویلے کون ہو سکدا

اے فیصل ہوئے گا!“ اوہ اس بھارا سی تے اکھاں وچ سوئیاں چھ رہیاں سن۔ کدی اوہنوں لگدا کہ اوہدے سر نوں سیت چڑھی اے تے کدی لگدا تاء لگا اے۔ اوہنوں شک پیا کہ ستیاں اوہدی ماں نے اوہدے متھے تے بام دی پوری شیشی مک دتی اے پر متھا سگا سی۔ ڈور ہیل دا تر کچھ چر بعد پھیر چکیا۔ اوہ باہر نکلی۔ ماں دے کمرے دا بوہا کھلا پر اوہدے نال ایچ باتھ دا بوہا اندروں بند سی۔ ماں نہاندی پئی سی۔ دوویں نکلے ویر کرکٹ کھیڈن باہر گئے سن تے پو حالی دفتروں نہیں سی آیا۔

”کون اے“ اوہنے والیاں دے چھتے وچ انگلاں کھو کے پچھیا۔
 ”بوہا کھولو!“ واج آئی۔

فریح نے واج پچھانن دی کوشش کردیاں گیٹ نال لگا چھوٹا بوہا کھولیا۔ باہروں اُبالے کماندیاں لُوہ دین والیاں تیزاب دیاں پھٹاں نے اکھاں کھلن توں پہلاں لکھاں بھیاں بھیاں چکیاریاں اوہدے چٹے دودھ مہاندے اُتے کھار دتیاں۔ فریح چیک نال ٹرف کے پچھانہ نوں ڈگی۔ ٹریل بائیک سارٹ ہون تے فریح دیاں چکیاں دی واج محلے والیاں نے کٹھی سُننی۔ لوکاں دے کٹھے ہون تیک ٹریل بائیک گلی دا موڑ مڑ چکی سی۔

ایسہ بائیک ہیلمٹ تے لیرے سارا کچھ فیصل داسی۔ فیصل شام ویلے بائیک گلی وچ لیا کہ اک پھی تے چلاون دے کرتب کردا۔ محلے دے وڈے سیانے اوہنوں کدی کدی منع وی کردے پر اوہ نہ مڑدا۔

ساجد بائیک دے نال راوی دے کٹھے تے پریشان کھلوتا سوچ رہیا

سی کہ اوہ ایس موٹر سیکل نوں کتھے پلے لاوے۔ ہیلیمٹ پا کے جد اوہ موٹر سیکل تے بیٹھا سی تے پہلی نظرے اوہدے تے فیصل بچ کوئی فرق نہ دسدا کیونجو اوہنے کپڑیاں بیٹھ تھر مو پول دی پیڈنگ وی پائی ہوئی سی۔ گلیں باتیں اوہ سارے گھر پورے کریندا سی پر ایہہ موٹر سیکل اوہنوں پھاہے لو اسکی سی۔ تے نالے اوہدے کولوں وڈی غلطی ایہہ ہو گئی سی پئی اوہنے تیزاب سٹن توں پہلاں فریجہ دے جواب وچ کچھ بولیا سی۔ کیہ بولیا سی ایہہ تے اوہنوں یاد نہیں سی۔ پر کچھ آکھیا ضرور سی۔

فریجہ ہسپتال وچ سی۔ اوہدا ادھیوں بہتا مماندرا تیزاب نے مچرا دتا سی۔ ڈاکٹراں نے اوہنوں بے ہوش کیتا ہویا سی۔ محلے والیاں دی گواہی تے پلس نے فیصل نوں کیرم کلب توں جا پھڑیا سی۔ فریجہ دی ماں نے روندیاں ٹھوک و جا کے پلس کول فیصل داناں لیا کیونجو کچھ چر توں فریجہ نے فیصل نوں اوہدیاں ہو چھیاں حرکتاں پاروں مونہہ لانا چھڈ دتا سی۔ فیصل دی بے گناہی دا کسے نوں وی یقین نہیں سی آرہیا۔ پر پلس نے اوہدے بیان تے ساجد دے گھر وی چھاہ ماریا۔ پر اوہدا اک اک محلے دار اوہدی بے گناہی تے گوٹھے دی تھاں پنچہ لاون لئی تیار سی۔ امام مسجد توں لے کے زکوٰۃ کمیٹی دے چیئرمین تے کونسلر تک نے اوہدے چنگے چال چلن دی گواہی دتی۔ تے پلس اوس نوں عشانے نہ کھڑ سکی پلس لئی ایہہ کوئی نواں کیس نہیں سی نالے استاد چھولیاں والے نے اک پاسے کر کے پلس والیاں دی مٹھی وی گرم کر دتی سی۔

پلس نال کاغذی کارروائی لئی فریجہ دے ہوش وچ آون دی اڈیک

سی۔ ایہہ تن دن ساجد سولی تے ٹھکیر رہیا۔ پلس نوں ہزاراں کھوا کے وی اوہنوں یقین سی کہ فریحہ دی اک گواہی اوہنوں پٹھا ٹنگوا سکدی ہے۔ اوہنے جیویں کیویں کر کے موٹر سیکل ہیلمٹ، کپڑے تے پیڈنگ دا سامان گروں لاه دتے سن پر اوہ کیہ کرے اوہنے فریحہ دے بوبا کھولن توں پہلاں کچھ آکھیا سی۔ فریحہ اوہدی واج پچھاندی اے تے اوہدا ناں ضرور لئے گی۔ اونج وی کروٹیا سب اپنی کنج فریحہ ساہمنے لاه چکا سی۔

فریحہ نوں ہوش آگئی۔ ایس ایچ او دوواں پارٹیاں کولوں وڈا بوبا کھا چکیا سی۔ ہن ایس بیان دی بنیاد تے اوہنے کسے اک نوں جھوٹھا کرنا سی۔

”فریحہ لی لی تہانوں پتہ اے تہاڈے تے تیزاب کیمہنے سٹیا؟“ فریحہ دی اک اکھ پٹیاں وچ لھویٹی ہوئی سی تے دوجی چوں بے انتا پانی پیا وگدا سی اوہدے کولوں کھل کے رویا وی نہیں سی جاندا رون نال سڑے مہاندرے نوں کھچ پیندی سی جیہدے نال اوہ ہور ترف جاندی۔

”دسونالی لی؟“

فریحہ نوں کچھ سمجھ نہیں سی آوندی کہ اوہ کون ہو سکدا اے۔

”اوہ تہاڈے مامے دا پتر فیصل سی؟“

فریحہ دے دل تے کٹار و جی فیصل نے اپنی ازمیش دا ایہہ بدلہ لیا اے؟ فیصل انج کر سکدا اے؟ اوہنے دو ٹوٹے ہوئے دل نوں سوال کیتا۔

”کیہ اوہ تہاڈا ہم جماعت منڈا ساجد غفور اے؟“

تھانیدار نے پچھیا تے فریحہ دے بل تھوڑے جیہے کہے۔

”ہاں۔ ہاں۔ دسو۔ شاباش!“

”اوہ تے..... اوہ تے.....“

”دسو-دسو-“

”اوہ انج نہیں کر سکدے- اوہ تے بڑے چنگے انسان نیں!“



گز گز لمیاں میڈھیاں، رنگ جو گوری سی
جے دیوے پیالہ زہر دا، میں مرزا لیدا پئی
جے مارے بر چھی کس کے، مرزا کدی نہ کردا سی
آپنی موت میں مراں، میرے نال تہانوں کیہ

چڑھدے مرزے خان نوں جٹ و نھل دیندا مت
بھٹھ رناں دی دوستی، گھری جیہناں دی مت
ہس کے لاوندیاں یاریاں، رو کے دیندیاں دس
جس گھر لایے دوستی، مول نہ گھتے لت
سٹھیں ہتھ نہ آوندی، دانشمنداں دی پت
صاحبان آئیں نہ چھڈ کے، سر نہ رہوے ساڈی پت

کچھ اُنج وی راہواں اوکھیاں سن

اوس رات اسمان تے ہر دیوتے مینوں سمجھایا کہ ”زمین تے نہ جا“
 پر میں نہ مڑنا سی، نہ مڑی۔ میرے گرد تے اک غبار سی جیہڑا مینوں
 زمیں ول اڈائی لئی جا رہا سی۔ میں اپنے بے رنگ وجود وچ رنگ بھرنا
 چاہندی سی۔ اپنی ذات دی تکمیل چاہندی سی۔ اک پجاری نوں اپنے
 ساہنے بٹھا کے اپنی پوجا کردانی چاہندی ساں۔ تے ورھیاں دے انتظار
 دے بعد اج اوہ پجاری زمیں تے اپنی جھگی وچ بیٹھا میری کلپنا کردا پیا
 سی۔ پھیر میں اپنے معبود وچ کس طرحاں رہ جاندی۔

رات چپ سی۔ مینہ ورھ کے کھلو گیا سی۔ اسمان تے کھرے ٹاویں
 ٹاویں تارے وی چپ سن۔ ہوا وی چپ سی۔ تے ہوا دے کنیرہ،
 چڑھے بدل وی چپ سن۔ تے اوہ اپنی جھگی وچ بیٹھا میرے روپ واسطے
 اندازے لگا رہیا سی کہ اچانک میں اوس دے ساہنے جا کھڑی ہوئی۔ پر
 اوس دھیان نہ کیتا۔ اوس مینوں اپنی کلپنا جانیا۔ فیر اک دم منجی توں اٹھ
 بیٹھا۔

اوہدیاں نیم وا اکھاں کھل گئیاں۔ اوس اک دم مینوں ہتھ لاکے
 ویکھیا۔ میرے جسم دی حرارت نے اوس نوں ڈرا دتا۔ اوہ جھگی دی

کندھ نال جا لگا، ”وی..... وی..... ونیس!“ اوس مُشکل نال آکھیا۔ ”ہاں“
 میں کہیا، ”توں میری کلپنا کیوں کر رہیا سیں“ میرے لہجے دی حلاوت
 نے اوس دے خشک سنگھ نوں ترکیبتا تے اوہ بولیا۔ ”تاں جو حُسن دے
 پجاریاں لئی اک مسجود بنا سکاں۔“ ”کیہ صرف اک مسجود؟“ میں پچھیا
 ”میریاں تے کئی مورتیاں نیں۔ اے سنگ تراش جے توں بنانا ای اے
 تاں اک ایسا مجسمہ بنا۔ جس وچ میں اک دیوی نہیں..... اک عورت
 لگاں۔ تے میرے وجود وچ عقیدت دے نہیں محبت دے رنگ بھر۔“
 اوس حیران ہو کے میرے ول بھیا۔ پر میں نہ سمجھی کہ اوہ حیران کیوں
 اے۔ رات دی چادر ہولے ہولے سرکدی رہی تے اوہ میرے ول تکدا
 ریا، بنا کچھ بولے تے بنا کچھ دے۔ فیر اوہنے مینوں اک چبوترے تے بٹھا
 دتا۔ تے میرے پیراں تے آپنیاں گرم انگلیاں پھیرن لگا۔ اوس دے
 وجود دی حرارت میریاں تلیاں راہیں میرے پورے جسم وچ پھیل گئی۔
 میرے وجود وچ پہلا رنگ بھریا گیا۔ فیر اوس پجاری نے اپنی شردھا،
 اپنی بھگتی دا ہر رنگ میرے تے نچھاور کر دتا۔ اوس اپنے جنون،
 اپنے شوق تے اپنے عشق دا ہر سفنا میریاں اکھاں وچ سجا دتا۔ اوس
 رات اوہ مینوں اک نوں دنیا وچ لے گیا..... اپنی محبت دی دنیا وچ.....
 جتھے میں اپنا آپ بھل گئی..... اوس چبوترے توں اتر آئی ساں..... اوس
 دے براہ..... اوس دے حصار وچ..... اوس دی محبت دے سمندر وچ
 اوس دیاں اکھاں وچ جادو سی..... اوس دی بھگتی وچ جنون سی۔
 مینوں احساس وی نہ ہویا کہ کس گھڑی اوہ دیوتا بن گیا تے میں پجارن۔

سورج نے سر چھیا۔ ایسہ انھیری دنیا نور نال بھر گئی۔ جھگی داٹوہا کھلیاتے
 اک نوں وینس دنیا دے ساہنے آئی۔ جیسہ ہی ہنئے ہنئے پانی وچوں باہر آئی
 سی۔ جس دا تیرا کی دا لباس موڈھیاں توں ڈھلک رہیا سی تے وال حالی
 گئے سن۔ خبرے اوہ سر جھٹکے یا اپنا لباس ہتھ نال اچا کر لئے۔

میلو وچ تھلکہ مچ گیا۔ لوکاں دیاں نظراں وینس دے ایس نوں مجھے
 وچ کھب گئیاں۔ لوکاں ہت گھاڑے دے ہتھ چمے تے اوس دی دھون وچ
 اکڑا آگیا۔ اوس دے سر توں کیو پڈ دا سایہ پرانہ ہو گیا۔ تے ہولی ہولی
 میرے سر تے آگیا۔ میں ہائمن آگے عرض کیتی۔ پر میری عرض
 ادھوری سی۔ اوس آکھیا ”پیار تے اک طرفہ ہو سکدا اے پر کدے ویاہ
 وی اک طرفہ ہو یا اے؟“

ذوئس اسمانوں جھاکیا تے آکھیا ”وینس! واپس پرت آ..... توں دیوی
 ایں۔ عورت نہیں۔ ایسہ تیرے وسوں باہر اے۔“ پر میں نہ پرنتی تے
 نہ ای میرا پجاری میلو گیا پرنتی۔ انتظار نے مینوں لوہ دیتا۔

اوس شام جدوں انتظار نے انتہا کر دتی تے اچانک جھگی داپٹ کھلیاتے اوہ اندر
 آیا..... میرے اندر اک نوں زندگی آگئی۔ میں مسکرا کے اٹھی۔ آپنیاں باہواں کھول
 کے اوس دا استقبال کیتا۔ پر اوس مینوں نظر انداز کر کے اپنا ہتھ پھڑیاتے آکھیا ”میں
 اپنے مجھے نوں۔ اپنے شاہکار نوں کسے دی نظر نہ لگن دیاں گا۔“ اوس میرے دل اک
 نظر کیتی تے فیر جھگی وچوں نکل گیا تے جا کے مجھے دیاں بانہاں اوس نالوں وکھ
 کر دیتیاں۔

..... میں عورت نہیں..... اک محبت بدلے اپنی اذیت..... ایسہ سبھ

میرے دسوں باہر سی..... میں اپنے معبود واپس پرت گئی۔



راجہ جھورے راج نون، بڈھ نون جھورے چور
گوری جھورے رُوپ نون، پیراں جھورے مور
چڑھدے مرزے خان نون، ماں مت دیندی کھڑی
سپاں شیراں دی دوستی، نہ کر بھائی اڑی
تیجا کڑاہی ہے تیل دی، سرپر لاٹ جلی
موسیٰ بھجیا موت توں، اوس دے اگے موت کھڑی
پرمت بھردے نکریں، لنگھن کیمڑی گلی
روندی لی لی فاطمہ، کر کے بانہہ کھڑی
میں کیہ ربا تیرا بھیردیا، میری جوڑی خاک رلی

ویاہ ہووے جھڈ دیواں، منگ نہ جھڈی جا
جیکر منگ میں جھڈ دیاں، لگے کھراں نون لاج

جو کچھ کر سیں سو کچھ پاسیں

(1)

اک ہور تھاں لُھے شاہ ہوزاں آکھیا اے :

لُھے شاہ کیہ وس اوہناں جو مار تقدیر پھسائیاں

تقدیر دا مسئلہ وی وسیب دا پڑھن نال توں ای ٹریا آوندا اے۔ جبر تے قدر دا مسئلہ فلسفیاں تے مذہباں راہیں دھرتی دے وسنیاں دا سانجھا مسئلہ اے۔ وسیب دی پنہہ وچ کھلے وچارنتر دیاں تنداں وچوں تقدیر دی تند ایسی ہے جس دی پکڑ وچارنتر دیاں دوجیاں تنداں تے پیڈھی اے۔ سولھویں صدی وچ سائنس دے علماں دی ترقی نال جدوں ایہہ سٹہ بکھلیا کہ کائنات وچ ہر واپری دا کوئی نہ کوئی سبب ہوندا، کوئی واپری بے سببی نہیں ہوندی۔ اکو جیہیاں واپریاں اوہلے اکو جیہے سبب ہوندے نیں۔ واپریاں کڑی نال کڑی جوڑ کے اک لڑیاں پرویاں تے اوہناں اوہلے سبباں دا اکو سچا ہتھ آون نال فطرت دے قانون ہتھیں آئے۔ فطرت دے قانوناں دی دریافت نے جتھے ہدے وس نوں ودھایا تے کائنات دے اوہ بھیت وی کھل گئے، جیہڑے بھیت قدرت نے انسان نال سانجھے نہیں کیتے سن او تھے جبر تے قدر دے مسئلے دی بن

چھان نویں برے توں سائنسی جاچ نال ہون لگ پئی تے ایس دا مہاڑ
 سماجی علماں ولے ہو گیا۔ فلسفہ ہووے یاں دھرم، ساہت ہووے یاں
 کوئی وی سماجی علم جس دا سبھ وی سماجی زندگی نال ہووے گا اوہ جبر
 تے قدر دے مسئلے نوں پاسہ دے کے نہیں لنگھ سکدا۔ جبر یاں قدر دا
 من ایڈی آلی بھولی گل نہیں۔ زندگی وسیب تے کائنات دے آد تے
 انت نوں جانن ہدے تے وسیب وچکار سبھ۔ دُنیا نوں ککھن تے بدلن
 یاں دُنیا توں لا تعلق رہن دا اک مسئلہ اے۔ اک روپہ اے تے اک
 سماجی نظریہ۔

جبر تے قدر دا مسئلہ سوچاں دی اوہ لٹھ اے جس دے زور نال
 عملاں دی چر کھلی گزردی اے۔ عملاں دی چر کھلی بھاویں اکلے اکہرے دی
 ہووے بھاویں پورے وسیب دی سارا جیون ایس لٹھ دے زور تے
 گھوکدی ہنڈھا دیندی اے۔ ایس چر کھلی تے مڑھی ماہل دیاں ہنڈاں دا
 پانی پورے وسیب دی وچار کھیتی وچ پنجرن والیاں بوٹیاں نوں لگدا رہندا
 اے۔ عملاں دی ایہہ فصل آون والیاں نسلاں نوں پال سانجھ کے وڈا
 کردی اے، جیہناں نال وسیب دا ٹورا ٹریا رہندا اے۔ ایساں انج آکھو کہ
 جبر تے قدر دی سوچ دے زور تے گردن والے چرخے دی ماہل تکلے نوں
 گیزدی اے جس نال مادی پیداوار تے ذہنی پیداوار دیاں چھلیاں لہندیاں
 نیں۔ ساری دُنیا دے سوجھواناں بہوں مکیاں کاڈھاں وی کڈھیاں نیں
 تے سماجی علماں نوں سماجی سائنس بناون لئی وی ایہناں وچاراں نوں ورتیا

اوپریاں بولیاں راہیں اوپرے وچار جانن نوں ای تاں اجکل تعلیم
 آکھدے نیں، تاں کر کے ای ماں بولی نوں کنڈ کرن نال ساڈی حالت
 ملھے شاہ ہوراں دے آکھن موجب ایہہ ہوئی پئی اے :

موتی، چونی، پارس، پاسے، پاس سمندر مرو پیاسے

ایس توں پہلے کہ ساڈے سماجی نظریہ سازاں ایس مسئلے بارے کیہ
 آکھیا اے ایس ایس گل دا بھوگ بھن لئیے کہ ایس مسئلہ جبر تے قدر
 دے منن یاں نہ منن نال سماج تے پائے اثر تیکر آپنے نوں سوڑا رکھاں
 گے۔ جو کوئی سماجی جی وی ڈھڈوں ایس گل دا مانی اے کہ اوس نوں
 آپنے عملاں تے زندگی ہنڈھاون دے راہ دی چون دا اختیار اے اوس
 جی وچ ذمے واری دا احساس اوس جی نالوں بھننا ہوندا اے، جیسرہ تقدیر
 دی مجبوری تے ڈھگی ڈھائی بیٹھا ہووے۔ مدے دی زندگی، وسیب دے
 ٹورے تے اتہاس دے سفر نوں دھر درگا ہوں تقدیر دی مٹھی لپیہہ تے
 ٹردیاں منن والے آپنیاں کیتیاں نوں مجبوری دی پھاہی دس کے کرنیاں
 دیاں بھر نیاں نوں جھلن ویلے اپنی ذمے واری توں پلہ پاک کراون دا
 جتن کردے نیں۔ ایس کر کے اوہ ایس جہان تے لوکائی دے دکھاں
 درداں نوں وسیب دے وگاڑ دا نتیجہ تے آپنیاں کرنیاں دیاں بھر نیاں
 نہیں سمجھدے۔ تقدیر نوں منن والی لپیہہ تے زنجیر دی کڑی نال کڑی
 وانگ جڑے ہوئے کئی نظریے نیں اک پوری وچار بتر اے جس دا پار
 ایس زندگی توں لنگھ کے اگلے جہان تیکر کھلریا ہویا اے۔

جو کچھ تسلیں کر رہے او یاں تہاڈے آلے دوالے ہو رہیا اے اوہ

تہاڈے وس توں باہر ہو رہیا اے تئیں چاہو وی تاں اوہنوں بدل نہیں
 سکدے کیونجو انہونی ہونی نہیں جو ہونی ہو سو ہو والی گل اے۔ تئیں کھ
 کرو وی تاں ہونا اوہ ای اے جس نے ہونا اے یاں تئیں کرو گے اسیں
 اوہ جو تہاڈے ہتھوں کروایا جانا اے۔ ایس کر کے کہ ایہہ دُنیا اک کھیڈ
 تے نائک اے تے بدہ ایس نائک دائر دار۔ کیوں نہ بدہ ایس کردار نوں
 سوہناں کر کے نبھاوے، جیہڑے ایس کردار نوں ڈکھ جرنے پے رہے
 نیں اوہ دکھالے دے نیں روح رب دی ذات دا حصہ اے تے ایس دُنیا
 دے ہدی خانے وچ قید اے۔ موت نے روح نوں ایس قید توں
 چھٹکارہ دے کے قطرے نوں سمندر نال رلا دینا اے۔ دُنیا اک گوڑ کھانی
 اے تے دُکھاں دا گھر۔ دُکھاں دا کارن بدے دیاں بیالوجیکل لوڑاں
 نیں۔ بدہ ایس دُنیا تے من نہ لاوے تے من نوں بیالوجیکل لوڑاں توں
 ترسا کے نفس نوں مارے تے عشق حقیقی راہیں دُنیا پھٹ کے اگلے امتحاں
 دی تیاری کرے۔ ایس طرحاں تقدیر نوں من والے تقدیر دی اک بند
 نال ریشم دے کپڑے وانگوں اپنے آلیے دوالے اک خول چاڑھ لیدے
 نیں۔

دُنیا نوں بے حقیقت جاننا، عملاں دی تھاں لکھی تے بھروسہ کرنا،
 اڈار لئی کھنباں تے بھروسے نوں کُفر آکھنا۔ ظلم جبر بھکھ ننگ تے متھاجی
 نوں از میش سمجھنا۔ من وچ شک دے بچ دے پگرن توں ترٹھیا رہنا کہ
 کدھرے شک وجہوں از میش کرڑی نہ ہو جاوے۔ ایہہ تقدیر دی وچار
 شنی تے پگریاں لگراں نیں۔ زندگی دا اک پیٹرن اے جس تے دھرم

دیاں گنڈھاں وجیاں ہوئیاں نیں۔ تقدیر نوں نہ منن والی لپہہ تے وی
 زنجیر دی کڑی نال کڑی وانگ جڑے ہوئے کئیں نظرئیے نیں۔ اک
 وکھری وچار عنتر اے۔ بدے دے دے وس نوں من دا زندگی دا وکھرا
 پیٹرن اے، ایہہ دھراے

جو کُجھ کر سیں سو کُجھ پاسیں، نہیں تاں اوڑک پچھوتا سیں

سُجی گونج وانگوں کر لاسیں، کھنباں باجھ اڈار نہیں

ایس وچار عنتر نوں دل اندر سمجھ لاون لئی لُھے شاہ دی ساری ساہتک
 رچنا نوں پھرو لنا پوے گا۔ بدے دے زندگی گزارن دے راہ دی چون
 اتے بدے دے وس نوں من نال ویلے دی قدر قیمت ودھ جاندی
 اے۔ چار دن دی زندگی دے ہر ساہ تے وساہ مھ جاندا اے کُجھ کر
 جانن والا کُجھ کر وکھاون والا تے آپنیان کرنیاں نوں آپنیاں اکھیں بھل
 ویکھن دی آس رکھن والا، آون والیاں نسلاں لئی کُجھ اُچھا کر کے جھڈ
 جاون دی اُتساہ رکھن والا ای ویلے دی سوڑتے ویلا کُجھن تے من سوڑا
 کر دا اے۔ گھڑی پل دامل پاوند اے۔ لُھے شاہ ہوراں وی گھڑی پل
 دے حساب نال زندگی وچ کُجھ اجیہا کرن دی تاکید کیتی اے جس نوں
 کوئی کھوٹی نہ کر جاوے، کوئی ونجانہ سکے، اپنی پاسدار ہووے کہ دُنیا
 اوس توں لایہ لیدی رہوے :

کل کیہ کیتا، اج کیہ کرنا، بھٹھ اساڈا آیا

ایسی واہ کیاری مچی، چڑیاں کھیت ونجایا

پھیر آکھیا :

کر لئے اج کرنی دا ویرا، مُرد نہ ہوسی آون تیرا

یاں چیت کیتی :

سنبھل سنبھل قدم نکائیں، پھیر آون دوجی وار نہیں

تے جے ایتھے کے کیتے عملاں اوتھے کم آونا اے تے ایتھے دے کیتے
عمل ایتھے کم کیوں نہیں آسکدے؟ ایس تلکن وچوں کڈھن لئی اُلھے شاہ
ہوراں بڑی بگھی، اکھیں ڈٹھی تے آپنے ویلے دے ہرجی دے واتارے
دی رمز راہیں پک کروایا اے کہ زندگی دے جس میدان وچ وی محنت
کرو گے بھھلتا ہووے گی۔ من دی دُنیا یاں تن دُنیا، وسیب دا وادھے
تے ٹورا۔ سدرراں دا ڈونگھ یاں اسماناں دی بے انت ان حد اُچان۔
فطرت نوں وس کرن دا عمل، جس پکھ تے جوکھ کر سیں سوکھ پائیں
تے جے کھ کر سیں تاں کھ پائیں۔ اُلھے شاہ ہوراں رچنا وچ تھاں تھاں
تے ورتی کتن دی رمز اک ارادی عمل اے تے پیداوری عمل وی اے :

کت گڑے نہ وت گڑے

لاہ چھلی بھروٹے گھت گڑے

تے کتن نال چھلی نوں جوڑ کے عمل دے نتیجہ خیز ہوون، کرنی دا
پھل جھولی پاون دا پک کروایا اے کتن جدوجہد دی زندگی اے تے چھلی
ایس دُنیا تے کتن دا پھل۔ تلی تے سرہوں جما کے پھل جھولی پاون نال
' سوکھ پائیں' تے ایمان۔ ایس کر کے بندے دے وس نوں منن دا سہ
اے ویلے دی قدر تے کرنی دا پھل جھولی پاون تے پک تے ایسہ کتن
ایتھے دی زندگی لئی ایتھے دے عملاں لئی رمز اے۔ اوتھے لئی وی اُلھے شاہ

ہوراں بندے دے زندگی گزارن دے راہ ٹرن یاں کراہ ٹرن دے اختیار
 نوں من کے، اُلٹے پیر چاون والیاں نوں رب دے دے سدھے راہ
 ٹرن دی صلاح دتی اے۔ راہے پین تے اوس دے وس نوں نوں منیا
 اے تے کراہے پین اُلٹے پیر چاون دا نتیجہ بھگتن دا احساس دویا اے۔
 نتیجہ بھگتن تے پچھوتاون راہیں اوس نوں اپنی کیتی دی ذمے داری وی
 یاد کروائی اے، پر اوتھے کم آون والے عملاں والی ایٹھے ہنڈھائی گئی
 زندگی دے راہ نوں اوہناں داج رنگاون دی رمز راہیں بیان کیتا اے :

تیرے نال دیاں داج رنگائے نی، اوہناں سوہے ساو پائے نی
 توں پیر اُلٹے کیوں چائے نی، جا اوتھے لگسی تے ت گڑے
 کت گڑے نہ وت گڑے

کتن تے داج رنگاون دو دکھ رمزیاں نیں۔ کتن دا پھل ایٹھے تے داج
 رنگاون دا پھل اوتھے ملنا اے۔ ایٹھوں ایہہ گل وی صاف ہو گئی کہ
 دوویں جہان جتھے آپس وچ جڑے ہوئے نیں اوتھے دوواں جہاناں وچ کم
 آون والے عمل دی آپس وچ اک دُوبے توں دکھ نہیں۔ ایٹھے کم آون
 والے تے اوتھے کم آون والے عملاں وچ اوہ ای سبدھ اے جو کت کے
 داج بناون تے پھیر رنگاون وچکار اے۔

ایٹھے دی دُنیا وچ کرنیاں دے پھل نوں۔ عمل دے نتیجے نوں جس
 طرحاں کتن تے چھلی نوں جوڑیا اے ایس گل نال ”کھنباں باجھ اڈار
 نہیں“ دی پینہ نوں وی پھیرا کیتا اے۔ کھنباں باجھ اڈار سُننے دی اڈار تاں
 ہو سکی اے حقیقی زندگی وچ کھنباں دے مادی وسیلیاں پنا اڈار نوں نہ

منا مادی وسیلیاں دے حقیقت ہوون تے پک کر اون اے۔ ایس راہیں
 ایس دُنیا دی حقیقت نوں مناون وی اے۔ حقیقت نوں نہ منن دی اڑی
 کر کے خیالی دُنیا وِچ زندگی گزارن نال ”سُچی گونج وانگوں کرلا سیں۔“
 منزل وی ہتھ نہیں آونی تے ساتھ نالوں وچھوڑا وکھرا۔ دُنیا نوں اک
 حقیقت جان کے ایس دے مادی وسیلیاں تے بھروسہ کر کے اوہناں نوں
 ورتن والیاں نوں کافر آکھنا ایہہ سٹہ کڈھ کے کہ کھنباں تے بھروسہ کرن
 والے دارب تے بھروسہ نہیں ہوندا لُھے شاہ دے دور دے عالماں دا
 ورتارہ وی رہیا اے۔



مرزا سیالاں نوں مَر پیا چلیا ہو اسوار
 مرزا بھٹھے پیلو شاعر توں، دسین شگن وچار
 پیلو بیٹھا کھوہ تے، کر کے لکھ تدبیر
 کانبجن بدھا تکلا، تکلا بدھا تیر
 لٹھ پلانا ملیاں، کرڑے گھت زنجیر

ہنگالی جا کرتی تھنیر

1835 سی کہ 1833 کہ خبرے 1831؟ (وارکار اک مت نہیں)

شام اُنج ساریاں ای 6 اکتوبر دی آکھی اے۔ کلکتے دے رئیس نین چندر باسو نے اپنی ڈھیر وڈی کوٹھی دی ہر ویہلی تھاں اِنج کیتا بیٹی اٹھارویں صدی دے ہنگالی شاعر بھرت چندر دی مشہور نظم ودیا سندر اُتے جڑیا اک نائک کھڈا دتا۔ اک ہزار توں وودھ بہدو، مُسلمان، انگریز زنانیاں بدے دیکھن آئے۔ ایہہ نائک راتیں 12 وجے توں لے کے سویرے 6:30 تائیں ہوندا رہیا۔ بہوں سارے وار کار ایہوں ہنگالی دا پہلا سٹیج ڈرامہ اکھدے نیں۔ حالاں ایہدا ڈھکواں سٹیج کوئی نہیں سی۔ جھاکی بدلن دے نال تھاں وی بدل جاندی سی تے سُنیراں نوں ایکٹراں دے مگر اٹھ کے دوجی تھاں جانا پیندا سی۔

ایس توں چار دہانیاں پہلاں ہنگالی نائک کھیڈن دا سگواں ای اک ہور آہر وی ہو یا سی۔ ایہہ آہر جیہڑے بدے کیتا اوہ ہنگالی نہیں سی، نہ ای کوئی انگریز سگواں اک روسی وائلن کار گیر اسیم سٹیپو وِچ لہڈف سی۔ لہڈف دو ورھے مدراس وِچ لا کے 1787 وِچ کلکتے آیا۔ اگلے دس ورھے اوہ اپنے ای بھیا رہیا۔ 1795 وِچ اوہنے اک گھر کرائے تے لیا تے اتھے تھنیر

بناون لگ پیا۔ اوہنے انگریزی دے دو ٹائٹل The Disguise تے Love is the Best Doctor بنگالی وچ اُلٹھے۔ 27 نومبر نوں اوہنے کوئی دو سو سنیراں نوں ”ڈسگائیز“ دا بنگالی اُلٹھا Kalponik Song Badal دے ناں توں کھیڈ دکھایا۔ ایہہ مغربی طرز دا پہلا بنگالی تھیٹر سی۔ ایہہ ٹائٹل مُردی کھیڈ یوس، ایہدی کوئی دس نہیں پیندی۔ ایہہ ضرور ہو یا پئی ایس ٹائٹل مگروں لبڈف دی زندگی پلٹا کھا گئی۔ کُمپنی دے افسر اوہدے خلاف ہو گئے تے کُمپنی توں ڈردیاں وڈے وڈے بنگالی لوک وی اوہدے توں کئی کھان لگ پئے۔ دسمبر 1797 وچ لبڈف ہندوستان چھڈ کے ٹر گیا تے مُردی واپس نہ آیا۔ اوہدے جان بچھوں نین باسو دے ”شیام بازار تھیٹر“ تائیں تن دہائیاں اصلوں سُم سُمٹ ہوئی رہی۔ پر لبڈف سچیت یاں اچیت طور تے ویلے نوں جیہڑی چالی مھر گیا سی اوہدا سہ اتی سال مگروں 1872 وچ نیشنل تھیٹر بن کے ساہنے آیا۔ لبڈف تے باسو دے جتن دو وکھ وکھ طرزاں دے سن اک بدیسی تے دوجا دیسی۔ ولایتی تے ایشیائی۔ اگے چل کے ایہناں دوواں شکلاں نے بنگالی تھیٹر دا دورنگا اصلا متھنا سی۔

1795 توں لے کے ائیسویں صدی دے اخیر لے پاء تیکر بنگال نے جیہڑی تبدیلی دیکھی ادہ سی اوہدی ”جاگرتی“۔ ایس سارے ویلے اندر ہندوستانی تاریخ وچ اوہ تبدیلیاں آئیاں جیہڑیاں مسلماناں دے حملیاں توں مگروں سبھ توں وڈیاں سن۔ بنگالی جاگرتی بنگال دی رہتل نال بدیسی رہتل دی پیوند وچوں پھٹتی۔ انگریزاں نے جو کچھ تھپیا اوہدا، بنگالیاں

دلوں جو اب آپنی سُنجان دی بھال سی، جیہوں لے کے اوہ انگریز حاکماں دے ساویں ہو سکدے سن۔ ایس جتن وِچ 1840 دے زمانے کلکتے دی لوکل وسوں وِچ تھئیئر کھنباں واکن اگ کھلوتے۔ اودھروں بابوواں کول ڈھیراں دولت اکٹھی ہو گئی سی، پھیر مغربی طرز دا پڑھیا لکھیا وِچلا میل وی بن گیا سی۔ اجیہا واء پانی بھگالی تھئیئر نوں وی راس آیا۔ بابوواں کول تھئیئر دا چس مانن دا ویمہل وی سی تے اوہدی کنڈ تھاپرن لئی لیکھا وی۔ اودھروں وِچلے میل نے اوہ فالٹو تخلیقی طاقت ساہمنے لے آندی جیہوں آپ وکھالے دے راہ چاہیدے سن۔ انگریزاں دی نیڑ نے دوواں میلاں نوں یورپی انداز وِچ آپنا تھئیئر اُسارن دی جاگ لائی۔ معاشی، سیاسی تے سماجی پائیداری آون نال روایتی بھگالی رہتل تے باہروں آئی پلائی (ولایتی) رہتل دے وِچکار اک ایہو جیہا سٹم بن گیا جیہا کھچ چر تائیں بھگالی تھئیئر نوں سنبھالا دتی رکھ سکداسی۔

اُنیہویں صدی دے پہلے پاء وِچ ای بھگالی اخبار دیسی تھئیئر دی لوڑ دَن لگ پئے سن۔ نین باسو دے ودھیا جتن مگروں 1830 وِچ بابو پرسا کمار ٹیگور دا بہدو تھئیئر دوجی وڈی شے سی۔ پر ایہہ تھئیئر انگریزی وِچ ای نائک کرداسی، بڑے انگریزی نائک ای نہیں سگوں سنسکرت نائک وی انگریزی وِچ اُلٹھ کے کھیڈا سی۔ 1840 وِچ انگریزی نائکاں وِچ دیسی ایکٹراں دے کم کرن دا مہاڑ بنیا۔ گوریاں دے تھئیئر ”سنس ٹوکی تھئیئر“ وِچ شیکسپیر دے نائک ”اوتھیلو“ وِچ پہلی واری بھگالی ایکٹر ویشنو کرن ادھیہ نے مرکزی رول کیتا۔ ایہہ گورے ایکٹراں نال کم کرن والا پہلا

امیتھاواں ایکٹر سی۔

1850 دے چڑھدیاں کلکتے وچ تھمیرے آہر پاہر ڈھیر ودھ گیا۔
ایہدی وجہ شہری اشرف دا ودھن پھلن ای نہیں سی۔ اٹھدا ہویا شہری
وچلا میل وی آن زلیا سی، ایہہ لوک نرا آکے تھمیرے ویجھدے ای نہیں
سن سگوں تھمیرے نوں ایکٹر وی پئے دیندے سن۔ پر جائے رام باسک اوہ
بندہ سی جیہدے جتن 1857 وچ رنگ لیائے تے بنگالی دا گنن گوچرا نائک
Kulin Kul Sarbashwa کھڈیجا۔ ایہہ نائک رام نارائن تارکرتن دا
لکھیا ہویا سی۔ ایہدے وچ گلن باہنناں دے بہتیاں زنانیاں کرن اُتے
چوٹ کیتی ہوئی سی۔ ایہہ بڑا چڑھیا۔ سنسکرت نائکاں دے اُلتھے کرن دا
مہاڑایدوں مگروں مچھا۔

اُلتھے ای اُلتھے؟ اوہ وی سنسکرت وچوں؟ لہڈف نے کلکتے وچ
رہندیاں ایہہ گل ویکھی سی بیسی ”بہدوستانی لوک گنھیرے تے بچر مالمیاں
دی تھاں سانگ تے ہاسے مخول نوں چوکھا پسند کردے نیں.....“ پھیر
ایہناں بہدوستانیوں دی آل اولاد نوں کیہ بنیاں بیسی اوہ سنسکرت تھمیرے
دی کلاسیکی وڈوں دے مگر پئے گئے؟ صدیاں دے اوہلے مگروں اُنہویں
صدی دے ادھ وچ بنگالی جس سواد لئی سنسکرت نائک کتھوں آکھیا؟
ایہدے لئی تھوڑا گہہہ کے ویکھنا پوسی۔ اسیں کون تے کیہ آل، ساڈی
رہتل کیہ اے؟ ایہہ سوال امیتھاواں میلاں وچ چلیا ہویا سی بیسی اوہناں
نوں کوئی ایہو جیسی دلیل ہتھ آجاوے جیہدے نال اوہ گلامی دی سڑکن
گھٹ کر سکن۔ مشرق بارے گورے سرت واناں دے علم تے ایشیا نائک

سوسائٹی آف بنگال (1784 وچ بنی) تے رائل ایشیاٹک سوسائٹی انگلینڈ (1823 وچ بنی) ورگیاں سٹھاں دے کم نوں ویکھ کے بنگالی پڑھت لکھت والے بہوں سارے ہدے ہندوستانی ہداتن (قدامت) دے بھارے گورے علم وان بن کھلوتے۔ علم وانی دا ایہہ وکھالا ای لگ کے سنسکرت نائکاں دے اُلھے کرن دامل نظرین آوند اے۔

وارن ہیسٹنگز (گورنر بنگال 1772-74 تے گورنر جنرل آف انڈیا 1774-85) دے زمانے وچ برٹش ایسٹ انڈیا کمپنی نے پہلی وار ایہہ لوڑ سہی کیتی ہئی راج کرن توں پہلاں لوکاں بارے جاننا چوکھا ضروری اے کیونجو ہنا جانیا بادشاہیاں نہیں ہوندیاں۔ 1783 وچ ولیم جونز دے آون تے اوہدے علمی مہاڑ بھن نال درد مند کالونی گیری دا زمانہ چالو ہویا جیہنے رابرٹ کلائیو دے سختی گیر ورتارے دی تھاں لے لئی۔ جونز دے ادھن ایشیاٹک سوسائٹی مشرقی علم دا اک وڈا ادارہ بن گئی۔ ایس توں پچھے ارل ویلزی (گورنر جنرل 1798-1805) دے اثر تھلے سیرام پور (سری رام پور) مشن تے فورٹ ولیم کالج 1800 وچ بنے۔ ایہہ نہیں بھلنا چاہیدا پئی درد مند کالونی گیری دا ماملہ راج کرن دے ماملے توں وکھ نہیں سی۔ ’مہان ہندوستان‘ تے پھیر ’بلے دا ڈھیر ہندوستان‘ وچ جیہڑا فرق سی انگریزاں نوں رڈکار ہندا سی۔ اوہناں نے ایہو رڈک ہندوستانی بورڈوازی دے ذہناں وچ بھائی۔ برطانوی مستشرقین کئی واراں غلطی دی نیت توں بناوی لوکاں کول چلے جاندے۔ ایہہ دھندا آر بھر پور ورتارا اصل وچ مشرق اُتے اپنی خاکھی نوں جائز دین دی دلیل سی۔

ایس حاکی نوں نُن دیا جاندا پیا سی بھئی اسیں تاں وحشیاں نوں بدے
 بناون ٹرے ہوئے آں۔ ” اسیں تہاڈے اُتے حکومت پئے کر دے آں
 پر ایہدے نال نال تہانوں تہاڈی سُجان وی تے پئے کراوندے آں۔
 ایس کر کے ساڈا تہاڈی دھرتی اُتے ہوون اصلوں جائز اے کیونجو اسیں
 تہانوں علم دا چائن دکھاندے پئے آں۔“ پر ہمدردانہ کالونی گیری نے
 سدھا ساہواں یاں ول پھیر نال بنگالی سوجھوان میل نوں اوس مواد
 تائیں اپڑا دتا جیہوں اوہ رہتی ورثے بارے اپنی سوچ بناون لئی مسلسل
 ورت سکدے سن۔ رہتی ورثے بابت اودوں دی ٹری ہوئی ایس سوچ
 نے ای مُد بنگالیاں دی بولی، لٹریچر، کلا، سنگیت تے تھئیٹر وچ آپ دکھالا
 کیتا۔

فورٹ ولیم کالج وچ جیہڑا کم چالو ہویا اوہنے بہوں سارے بنگالیاں
 نوں نال جوڑ لیا تے اوہناں نوں انگریزاں تے انگریزی رہتل دے نیڑے
 آون دا چینک لایا۔



کمیاں مڈھ دھتوریاں، جیویں بادشاہ مڈھ وزیر
 کتھا ہٹ ہٹ کر رہیا، جیویں در وچ کھڑا فقیر
 ٹنڈاں گیڑم گیڑیاں، بھر بھر ڈولھن نیر

ملک افتخار اعوان
(حجرہ شاہ مقیم)

نواں سال

چپ چپے لگھدے جاون نویں پُرانے سال
پیار وفا دے ہدیاں دا ایسہ پاندے جاون کال

ایس سال وی کنے ڈاکے، کنیاں چوریاں ہوئیاں
کنے لال بے موئے مر گئے، کنیاں ماواں روئیاں
کنیاں بھیماں دا جاں تھڑیاں، زہراں کھا کے موئیاں
کنیاں سراں توں چدراں لتھیاں کھل گئے کنے وال
چپ چپے لگھدے جاون نویں پُرانے سال

کنیاں لٹ زمیناں لئیاں کنیاں بک اجاڑے
کنیاں منگے گھوڑے لے کے مھر لئے اپنے واڑے
کنے چلے ٹھنڈے ہو گئے رُل گئے کنے بال
ایس سال وی ظلم دے اگے کوئی نہ بنیا ڈھال
چپ چپے لگھدے جاون نویں پُرانے سال

نویں توں نویں حاکماں آ کے کڈھ بھڈیاں نیں رڑیاں
کئے اُسرے محل نویں تے کینیاں ٹھکھیاں سڑیاں
کینیاں بھکھیاں شام سویرے بھکھ نال جنگاں لڑیاں
بھکھے دے تاں ایس ورھے وی بھکھے رہ گئے بال
چپ چپتے لنگھدے جاوَن نویں پُرانے سال

چور بنے نیں اگُو میرے چور ای پھریدار
سانوں لٹن دا ایہہ موقع لھدے وارو وار
لیراں پن رعایا پھردی بنی ٹھنی سرکار
افتخار کوئی نہ دل دا محرم کیمہوں دساں حال

چپ چپتے لنگھدے جاوَن نویں پُرانے سال
پیار وفا دے بیدیاں دا ایہہ پاندے جاوَن کال

کروڑاں دا نقصان

(2)

”میرے پاس وٹی دے پلاٹ جاں مکان جوگے پیسے ہوندے تاں

اودوں نہ لے لیدا، جدوں لوڑ سی؟“

امر سنگھ بولیا، ”تسیں کیمڑیاں گئیاں وچ پے گئے او؟ تہانوں کہیا تاں

ہے کہ تسیں ہاں کرنی اے، باقی ساری برردی میری اے۔“

ہرچرن سنگھ نوں بڑی اچھی تھھی، بولیا،

”چلو، ایہناں نوں پلاٹ تے مکان وکھا دیئے۔ پھیر پروفیسر صاحب

لئی فیصلہ کرنا سوکھا ہو جاؤ۔“

امر سنگھ، حامی بھر دیاں، اٹھ کھڑا ہویا۔

میں کٹھ منے، کٹھ ان منے من نال، کسے بھید دی طرحاں، دوہاں دے

بھجے پوڑیاں اتر گیا۔ سوچ رہیا ساں، ”اچانک میرے اندر کیمڑاگن ویکھ لیا

اے ہرچرن سنگھ نے جاں امر سنگھ نے، کہ میرے اُتے ایڈیاں وڈیاں

خشیشاں دامینہ وسایا جا رہیا اے؟“

شاید مینوں آپنا گورو آپ نہ پچھان سکن تے اوس موجب آپنے

لجے، آپنی بول چال، آپنی چال ڈھال، بلجہ سچی دکھ نوں نہ ڈھال سکن

اُتے اڈار جیہا افسوس ہو یا ای ہووے، پر ایہہ افسوس، چھیتی ای،
 مینوں دو الہ دیناں دی جاؤگری اُتے حیرانی تے ڈولدے وشواس والی
 دشا وچ جھڈ کے، اڈ پڈ گیا۔ کار دی اڈاری میرے خیالاں دی اڈاری
 نالوں تیزی۔ اک جھٹکے نال اوہ رُکی۔ اسیں اُتر کے دُپاسیں اسماناں نال
 گلاں کردیاں بلڈنگاں دے وچکار پئے اک خالی پلاٹ دے ساہنے کھڑے
 ساں۔ امر سچھ بولیا،

” اسیں فلانی روڈ اُتے کھڑے آں۔ بڑی بھرپور وسوں والی تھاں
 اے۔ ایہہ اک ہزار گز دا پلاٹ اے، پر تہاڈی خاطر ایہہ 900 مربع
 گز دا بن جائے گا۔ ایس نوں الاٹ کرنا میرے ہتھ وچ
 اے۔ تسیں ہاں کروتے سمجھ لو تہاڈا ہو گیا۔“
 کار پھیر فرائے بھرن لگ پئی۔

”ایہہ ہے جنگ پورہ، ڈبل سٹوری کواٹر نیں۔ ابے الاٹ نہیں
 ہوئے، جس کواٹر اُتے اُنکل رکھو، سمجھ، اوہی تہاڈا۔“
 مینوں ایہہ مکان کُھ سکڑے سکڑے لگے تے میں سینگل سٹوری
 ویڑھے والے مکان لئی اپنی ترجیح درسائی۔

پچھل جھات ماراں تاں لگدا اے، ہرچن سچھ تے امر سچھ دیاں
 گلاں اُتے

مینوں کُھ کُھ وشواس ہون لگ پیا ہووے گا ایسے لئی، اک ویاپک بے
 اتباری دے باوجود، میں اوہناں دیاں پچھاں دے جواب ڈھکویں جاں
 سہہ یوگی ہنگاریاں نال دین لگ پیا ساں تے اپنے ولوں وی کوئی کوئی گل

پچھنی شروع کر دتی سی۔ مینوں کنے پیسے مہرنے پین گے؟ میں پٹیا لہ
 بھڈ نہیں سکدا، مکان جاں پلاٹ اُتے قبضہ کیویں کر سکاں گا؟
 ایہو جیہے کُھ سیانے تے کُھ اناڑیاں والے سوالاں دے جواب امر سِکھ
 نے ٹھرہے نال دتے۔ اوہناں نوں میرے ولوں نرا اک حلف نامہ
 چاہیدا سی کہ میں ریونیو جی آں، پچھلے ایسے سال توں دتی وِچ رہ رہیا آں
 تے مینوں اہجے تک کوئی پلاٹ جاں مکان الاٹ نہیں ہويا۔

میں قسم کھا کے کیویں کہہ سکدا ساں کہ میں دتی وِچ رہ رہیا آں،
 جد کہ میں پٹیا لے وِچ پنجاب سرکار دی نوکری کر رہیا ساں؟
 پر میری نہ بھڑ اُتے دوہناں نے ایہہ کہہ کے ہونجھا پھیر دتا کہ
 تہانوں اکا کسے قسم دا بھرم نہیں کرنا چاہیدا تے نہ ڈرن دی لوڑا اے
 کیونکہ تہاڈے بیان اُتے پارلیمنٹ دے ممبراں دے تصدیق ہووے گی۔
 ”کسے دی کیہ مجال اے کہ اوس تصدیق اُتے اعتراض کرے؟ نالے
 ایہہ کاغذ میں دستی اُپر لے افسر پاس لیجا کے، دستی ای اپنی میز اُتے لیا
 رکھنے نیں۔ تہاڈی تاں ہنگ لگے نہ پھٹھدی، تہاڈا سارا کم گھر بیٹھیاں ہو
 جانا اے۔ جو دوڑ بھج کرنی آ، اوہ اسیں آپ کراں گے۔ پارلیمنٹ دے
 ممبر کول وی تہیں نہیں جانا، اوہناں دے دستخط وی اسیں آپے ای کروا
 لاں گے۔“

مینوں ہر چرن سِکھ ہو راں دے ایس بیان اُتے حیرانی تاں بڑی ہوئی
 پر اپنے دیس دی پارلیمنٹ دے ممبراں دے آچار و بہار بارے تے نویں
 آزاد ہوئے اپنے دیس دے لوکاں دیاں قسماں جاں سُنھداں دی قدر

گوت بارے کس نوں نہیں سی پتہ؟

ڈونگھی شام ہو چھی سی، سو روٹی لئی پھیر امر سجھ دے گھر پہنچے۔

روٹی، چاہ نالوں وی چڑھدی سی۔ لگدا سی، کسے ودھیا ہوٹل دی رسوئی

اُتے ڈاکہ ماریا گیا اے۔ کینی طرحاں داماس۔ کینی طرحاں دی مچھی۔

کینیاں طرحاں دیاں سبزیاں بھاجیاں۔ گھر وچ اک سبزی جاں دال نال

تن چھوٹے پھلکے کھان والا سریر ایڈے وڈے دسترخوان نال انصاف

کیویں کر سکدا سی؟

رات نوں بندر توں پہلاں میری سوچ لڑی پھیر چل پئی۔ بادشاہی

چاہ، شہنشاہی کھانا، نال سکھاں دا نہیں تاں ہزاراں دا پلاٹ جاں مکان!

تے ہر شے دا مہیا کرن والا اوہ، جس نوں میں جاندا نہیں ساں! کیہ

بھیت اے ایس سبھ کُھ دے پچھے؟ ایہہ سچی مچی واپر رہی الف لیلی نہیں

تاں ہو رکیہ اے؟ ہر چرن سجھ دی کتاب کٹوب دی گل تاں بالکل نہیں

ہو سکدی! جینا خرچہ اگلی چاہ اُتے ہر چرن سجھ دے دوست نے کیتا اے،

اونا تاں وچارا ہر چرن سجھ اک مہینے وچ نہیں کماوندا ہونا! ہووے نہ

ہووے، میرے نال کم امر سجھ نوں اے۔ پر میں اوس دے کس کم آ

سکداں؟ میں اوس دا کیمہرا کم سوار سکداں؟ میں سفارش مندا نہیں،

ہوراں کول کسے دی سفارش کیمہرے مؤنہ نال کر سکداں؟ میں کدی کسے

افسر نال جان پچھان نہیں بنائی، پھیر دلی وچ؟ میں امر سجھ ورگے

رسوخ تے پہنچ والے بدے دی کیہ مدد کر سکداں؟ مینوں اپنی ایس

پاسے دی سوچ بالکل بانجھ دی۔ کوئی نتیجہ بتر کے سامنے نہیں سی آ

رہیا۔ پھیر سوچیا، جیہڑا وی کم ہووے گا، اج نہیں

تاں کل باہر تاں آوے گا ای۔ سو من نوں ایس پاسے کلین توں ہٹا
کے ہو ر پاسے لاونا شروع کیتا۔

فرض کرو ہزار گز والا پلاٹ مل جائے تاں میں اوس نوں کیویں
ورتنا چاہاں گا؟ دکان تاں میں کسے حالت وچ نہیں کرنی، بے کرائے لئی
بنا وی لوواں تاں پٹیالے بیٹھیاں کرائے دار توں کرایہ اگراہن والی کھلجیجی
وچ کون پوے گا؟ نالے دکان جاں مکان بناون لئی پیسے کتھوں آون
گے؟ چھڈو پرانہ، خالی پلاٹ نوں۔ آجاؤ مکاناں اُتے۔ اک منزلہ مکان
آزاد پور وچ بنے ہوئے نیں، پر آزاد پور تاں ہریانے دی سرحد اُتے جا
پنیدا اے۔ او تھوں دلی آون جان لئی سائیکل تاں بیکار ہووے گا، پر
جنی تنخواہ ہے تے جینا خرچ اے، اوس وچ کار دا تاں سفنا وی نہیں لیا
جاسکدا۔ ایہہ مل وی جائے تاں کرائے داراں دا سیاپا تاں پھیر وی
اوویں دا اوویں ای رہے گا۔ چلو چھڈو پرانہ دلی دی جائیداد تے آرام
نال بھو پٹیالے وچ۔ پر دلی وچ جائیداد بناون دا ایہہ سنہری موقع پھیر
ہتھ نہیں آونا، پروفیسر! اک اک کر کے اوہناں دوستاں دے چہرے
سامنیوں لنگھے جیہناں نے دلی وچ بکانے بنا لئے ہوئے سن۔ پر شیخ چلیا!
حلفیہ بیان ٹھل گیا؟ وڈیا دھرم پتر! توں کیہوں، میں جھوٹھے بیان اُتے
دسخط نہیں کرنے، پھیر ایہہ دھولر کیویں اُسرتا جان گے؟ بے دسخط نہیں
کرنے تاں کوئی ڈر نہیں، ایہہ دوویں بڑے جگتسی بندے نیں۔
جیہڑے مجاہد، جھوٹھے بیان اُتے، پٹیالے وچ سرکاری نوکری کردے

مکازم نوں پچھلے دو جاں تن سالان توں دلی وِچ رہندا ثابت کر سکدے
 نیں، اوہناں لئی میرے دستھاں دی تھاں فرضی دستھاں اُتے تصدیق
 کروا لینی کوئی مشکل گل نہیں ہون لگی.....

ایہناں دلیلاں وِچ پیاں، مینوں پتہ نہ لگا، کدوں بندر نے آگھیریا۔
 ناشتے ویلے ہرچرن سچھ ول امر سچھ پُپھیا ہویا سی۔ ناشتے توں پتہ لگ گیا
 کہ کم ہرچرن سچھ دا نہیں سی ہو سکدا۔ اُنج وی اوس نے نہ رات نوں،
 نہ سویرے، کسے کتاب دی گل چھیڑی سی۔ ایس گل دی تاں سمجھ آون
 لگ پئی، پر کم دی پرکرتی کیہ ہو سکدی سی؟ نہ میں مچھ سکیا، نہ ہرچرن
 سچھ نے تے نہ ای امر سچھ نے گنڈھ کھولی۔ مچھارت میرے لئی مچھارت
 ای بنی رہی تے میں، ہولی ہولی، ایس گنڈھ نال سہواس کر لیا۔ ناشتے
 اُتے اپنی سوچنا امر سچھ نے ہور وِتی کہ ٹیلیفون اُتے پارلیمنٹ دے ممبر
 صاحب نال گل ہو گئی سی۔ اوہناں دی تصدیق ہو جاوے گی۔

”اے تہاڈے دستھاں دی لوڑ نہیں پئی۔ ہرچرن سچھ ہوریں
 تہانوں تصدیق شدہ فارم بھیج دین گے۔ تہیں اوس وِچ صرف دس
 ہوئے خانے بھرنے ہون گے۔ ہر تھاں اُتے کاٹے مار کے نشان دہی
 کیتی ہووے گی، ایس لئی تہانوں کوئی مشکل پیش نہیں آونی۔ جیہڑے
 فارم تہاڈے پاس پُپھن گے اوہناں دے نال اک وکھری سلپ پن کیتی
 ہوئی ہووے گی۔ اوس اُتے جیہڑا پلاٹ تہانوں وکھایا سی، اوس دا خسرہ
 نمبر تے آس پاس دے مکاناں دا ویرا وِتا ہووے گا تے جنگ پورے تے
 آزادپور دے کورنر دے مکاناں دے نمبر نمبر دتے ہون گے۔“

آپنے گھر دیاں نال صلاح کر کے خانہ بڑی کر دینی۔ جدوں وی ایہہ فارم تہاڈے ولوں مڑے، میرے ولوں ودھ توں ودھ اک ہفتے دے اندر اندر ساری کاروائی پوری ہو جائے گی۔ اول تاں کوئی دقت ہون نہیں لگی، پر جے فارم اُتے چھپیاں ہدایتاں پڑھ لو گے تاں سارے مسئلے حل ہو جان گے۔ میرا کارڈ تئیں آپنے پاس رکھ لو، جے کوئی بچھ ہوئی تاں مینوں ٹیلیفون کر لینا۔“

مینوں لکھا، ایہہ مسئلہ تاں حل ہو یا ای پیا اے۔ ہر چرن سچھ دے دوست نے مینوں صاحب جائیداد بنایا کہ بنایا تے اوہ وی دتی دا! ایہی تاں ہے رب دی دین! اوہ جد دین لگدا اے، چھپر پاڑ کے دیندا اے! اکاڈمی دی میٹنگ بھگت گئی تاں میں کہیا، میں آپے گڈی اُتے جا چڑھاں گا پر اُدار میزبانوں دی ضد سی کہ اوہ سیٹ اُتے بٹھا کے ای مڑن گے۔ امر سچھ دے احسان تھلے دیا، میں نہ کیوں کردا؟ گڈی پھرن لئی اوس دی کار اُتے اسیں تے ادھا گھنٹہ پہلاں ٹیشن اُتے جا پھنچے۔ میری سیٹ پہلاں ای بگ ہوئی ہوئی سی۔ ڈبے دے باہر پلیٹ فارم اُتے کھڑے اسیں بھیان بھیاں بے مطلب گلاں نال وقت نوں دھکا دیندے رہے۔ میرے کچھ بھین والا تھیلہ، میری سیٹ اُتے آرام فرما رہیا سی۔ سیکل ول ویکھ کے دوہاں نے میرے نال ہتھ ملائے تے مینوں گڈی اُتے چاڑھ دتا۔ گڈی وچ کیریڈی تور حرکت آئی ای سی کہ ہر چرن سچھ ڈبے دے ڈنڈے پھڑ کے اک چھے نال اندر آ وڑیا۔ میں کبے ہتھ نال گڈی دا بابر لا ڈنڈا پھڑیا ہو یا سی تے سجا دوستانہ ہتھ ہلاون لئی ویہلا رکھیا

ہویا سی۔ ہر چرن سچھ نے چلی پھرتی نال میرے ہتھ وچ اک پرچی
 پھڑاوندیاں میرے مونہ دے نیڑے مونہ کردیاں کہیا، ”امر سچھ دی
 بھین دارول نمبر آ، ذرا کرپا کر دینی“ تے ایہہ کہہ کے تڑدی گڈی
 وچوں چھال مار گیا۔

شہنشاہی دسترخواناں تے پلاٹاں تے مکاناں دے سارے رہس توں،
 اک لشکارے نال، سارا پڑدہ چھیا گیا۔ میں ڈبے دے کھبے پاسے دا ڈنڈا
 پھڑی، اپنا پرچی والا سجا ہتھ، پلیٹ فارم اُتے کھڑی، پل پل دُور ہوندی
 جا رہی جوڑی ول، مریل جیہے پلورے نال ہلایا پر اوہناں ول ویکھے بنا۔
 فراٹے نال لکھدی جھکی ہوادے باوجود، میں دوویں ڈنڈے پھڑ کے کھ
 چرمت بنیا اہل کھڑا رہیا۔ پرچی ہوادے تھپٹیاں نال پھڑ پھڑا رہی سی۔
 میری سوچ لڑی وی، گڈی دی سپیڈ وانگ، جھکی ہو گئی :

”بول، میرے پیارے! ایس کاغذ دے ٹکڑے اُتے تیرے لئی
 شہنشاہی ٹھاٹھ والے دسترخوان وچھے ہوئے نیں، ایہہ کاغذ دا ٹکڑا نہیں
 تیرا ’آپنا‘ ہزار گز دا پلاٹ اے تے اوہ وی دلی ورگے شہر وچ۔ ایہہ
 کاغذ نہیں، پکی پیڈھی دھرتی دا ٹکڑا اے، جس اُتے تیرے اک منزے
 تے دو منزے دھولر اُسرے ہوئے نیں۔ تینوں دلی دی جائیداد دی
 اصل قیمت دا پتہ ہے سہی؟ ایہہ کاغذ دی پرچی نہیں، پُشتاں دا دلیر
 دُور کر دین والا شرطیہ نسخہ اے۔ بول، وڈیا اصول پرستا! امر سچھ دی
 بھین فیل ہوئی تاں پاس کریں گانا؟ جے پاس ہوئی تاں اوس دی ان
 حتی اگلی ڈویشن بنائیں گا؟ سیکنڈ ڈویشن دی فسٹ ڈویشن بنا دیں گا کہ

نہیں؟

میرے اندروں آواز آئی: نہیں، نہیں، نہیں! میں وکاؤ مال نہیں
آں۔ اگے میں نہ کہے وڈے دی سفارش منی، نہ کہے رشتے دار دی۔
ایٹھیں کنڈے دے تول وچ پاسگو کیوں؟

اک ہتھ ماڑی جیسی قلم ہلاون دی دیر سی کہ ڈوبے ہتھ حویلی دی
نالکی دا پٹہ مل جانا سی!

نرک وچ جاوے ایہہ حویلی، مینوں میرا غریبی دعوا ای ٹھیک
اے۔ میرا کوئی دھرم سحٹ نہیں۔ مینوں نہیں چاہیدے موٹر کار دے
جھوٹے۔ مینوں نہیں چاہیدے جھنڈے بچے..... تے میرے انگوٹھے تے
انگل نے کس کے پھڑی پرچی دی پکڑ ڈھلی کر دتی۔ گگھمن گھیر وچ
تڑپھدی، پٹھی سدھی ہوندی، اُپرے گھٹے بیٹھی وچ بر پھدی جاندی
رجی نوں میں کافی چر ویکھدا رہیا۔ اوہ اکھوں الوپ ہون لگی تاں ڈور
دس حدے اُتے اپنے و شیش نالکی انداز نال پرچی پھڑاون والے ہر چرن
سجھ تے اپنی بھین دے بھلے دی خاطر سرکاری جائیداد لٹا دین والے امر
سجھ دے ہتھ ہلاوندے بُت وی دس کے لوپ ہو گئے۔

گھر پینچ کے جدوں میں اپنے لکھاں دے نقصان دی گل زیندر نوں
سنائی تاں اوہ ہس کے بولی،

”تہاڈا گنتی مینتی والا خانہ سچی مچی بالکل خالی اے۔ تہانوں لکھاں
تے کروڑاں دے فرق دا وی پتہ نہیں؟ اوہ جیہڑا پلاٹ چھڈ کے آئے
جے، لکھاں دا نہیں، چھیتی ای کروڑاں دا ہو جانا اے۔ ایہہ نقصان

کیویں وی پورا نہیں ہو سکنا۔“ مَن تاں اوس دے چلانے دا بھوگ پواوتا
پو!“

میںوں اوس دی جھڈ چنگی لگی۔

مساں تن کہ چار دن ای لنگھے ہون گے کہ ہر چرن سگھ ہوراں
ولوں اک وڈے لفافے دی رجسٹری کھنچی۔ اوس وچ دو وڈے وڈے
فارم سن جیہناں اُتے میر مشتاق احمد دی گول مہر لگی ہوئی سی تے میرے
غیر حاضر دسخط دی تصدیق وچ میر صاحب نے اپنے دسخط وی کیتے ہوئے
سن۔ دوہاں فارماں اُتے میرے دسخطاں والی تھاں کاٹے وچے ہوئے
سن۔ میں زیندر نوں بلا کے کہیا، ”لنو جی! کہدے سو، کروڑاں دا نقصان
کسے حالت وچ پورا نہیں ہو سکنا، ایہہ لو ’دردر نارائن‘ ہو ریں آپ گھر
تشریف لے آئے نیں، بولو پلاٹ بھراں کہ مکان؟“

اوس نے اک واری فارم ہتھ وچ پھڑ کے میر صاحب دی تصدیق
پڑھی، اگے پچھے نظر ماری تے میرے کول سٹ کے اپنے کم جا لگی۔
حرام دے پیسے لئی اوس بھلی لوک دے من وچ وی کوئی موہ نہیں سی۔
میں نہ فارماں اُتے دسخط کیتے، نہ اوہناں دی کھنچ بارے کوئی چٹھی
لکھی۔ بس سارے کاغذ تہہ کر کے الماری وچ سانجھ دتے۔ تن چار دنوں
بعد تار آئی، ”کم“ یاد کرایا سی تے فارم منگ بھجے سن۔ میں ایہہ تار
فارماں دے نال نتھی کر کے رکھ دتی تے چپ سادھ جھڈی۔ ایم اے
پنجالی دے پرچے میں ویکھ وکھا کے، موڑ دتے۔ ہفتے بعد اک ہور تار
آئی، میں اوہ وی سانجھ دتی پر جواب کوئی نہ دتا۔

اج کل، جد کدی ایسہ الماری کھلدی اے تاں میری نظر بدو بدی
 ایہناں کاغذاں اُتے جا پیندی اے تے اودوں جاگ پیندیاں نیں ایہناں
 وِچ سٹیاں پیاں سمر تیاں۔۔۔ یار دی یاری پالن نوں اصولاں دا اصول منن
 والے بھولے پاتشاہ ہرچرن سِچھ دیاں، جو من ڈاکٹر ہرچرن سِچھ اے،
 آپنی بھن دے بھوکھ نوں سوارن لئی آپنے تے سرکار دے کھاتے نوں
 سامن کھل دی نال ورتن والے امر سِچھ دیاں، ”ان ہوئے“ ہتھ اکھراں
 نوں ”ہوئے“ دس والے اُج راج بِنک اگو دیاں اُتے آپنے ہٹھ کر کے
 کروڑاں دی جائیداد توں وانجھے ہون دیاں!

میں ابے تک ایسہ بُھنہ نہیں کر سکیا کہ ایسہ کاغذ آپنیاں ہور
 ٹرافیاں دی طرحاں آپنے گھر وِچ پئے رہن دیاں کہ تھبے دا تھبہ چُک کے
 ردی دی ٹوکری وِچ سٹ دیاں؟

(جمپدی پئی ہن بیسی ”پیاں، پچیاں دے بھا“ وچوں)



اینے کھڑکے والے آدمی، قبریں جا پئے
 جے بھلی چاہو، ایں زندگی، گانہاں پیر نہ گھت
 رستے پئے جو راہیو، دُنڈی پیر نہ گھت
 جس دن ساہا سادھیا، لاگی دیندے گھت

ہڈبیتی تے جگ بیتی

(4)

مضمون لکھنے تاں سوکھے سن پر اوہناں نوں سائیکلو سٹائل کرنا بہت مشکل سی، میں مضمون لکھ کے داتا دربار دے برابر رات ویلے شرقپور دے رہن والے نوجوان دوست شمس نوں دے آوندا ساں تے اوہ مرزا رحیل نوں پہنچا دیندا سی، جیہڑا اوہناں نوں سائیکلو سٹائل کر کے پو لیتھین دے لفافے وچ پا کے کسان ہال وچ رہندے بابے ہاشمی نوں دے آوندا تے بابا ہاشمی اوس لفافے نوں توڑی والے کوٹھے وچ توڑی وچ لگا پھڈدا۔ جیہڑے سیاسی کارکن اوہدے کول آوندے، اوہناں وچوں جیہدے تے اعتماد ہوندا اوہناں نوں کڈھ کے لیا دیندا۔ اک دن میں وی بابے ہاشمی نوں ہنیرے وچ ملن چلا گیا۔ بابے ہاشمی نے اک اشتہار کڈھ کے لیاونداتے مینوں دے دتاتے آکھیا، ”جیب وچ پالوو، گھر جا کے پڑھنا۔ اسیں ایہہ جیہہ اشتہار کئی موضوعاں تے کڈھ کے ونڈے نیں۔ بڑے پسند کیتے جاندے نیں۔ مارشل لاء دے دنوں وچ ایس امر دے خلاف لکھن دی کوئی جرات نہیں کردا۔ اشتہار کڈھنا تاں کتے رہیا۔ تمہانوں ضرور پسند آئے گا۔“ میں آکھیا، ”ہاشمی صاحب ایہہ نیک لم

جاری رکھو، پر ذرا سنبھل کے، جتنے سارے قابو نہ آجانا۔ اسیں بڑی
 سوجھ بوجھ ناں کم کر رہے آں، فخر نہ کروا! ہاشمی نے جواب دتا۔
 کامریڈ نصیر نے آکھیا، ”میں اوہناں سبھ مضموناں نوں اکٹھا کر کے کتابی
 شکل وچ چھاپن دا بندوبست کیتا اے۔ اک پارٹی دا ہمدرد چھاپے خانے
 والا چھاپن نوں تیار اے، پر اوہدی اے کہ پہلے صفحے اُتے ایس طرحاں
 دی عبارت ہووے کہ پتہ لگے کہ ضیاء الحق دے حق وچ اے۔ جے
 ایس طرحاں دی کوئی عبارت تھیں لکھ سکدے او تاں کتاب اسیں چھاپ
 دیاں گے۔“ کم بڑا ٹیڈھاتے مشکل اے پر میں آکھیا میں سوچنا آں تے لکھ
 کے تہانوں بھیج دیاں گا، اگر دل لگ جائے تاں چھاپ دینا۔ میں سوچ
 سوچ کے موٹے حرفاں وچ لکھن واسطے ایہہ مرنخی بنائی :

”عزت مآب جناب ضیاء الحق صدر پاکستان کے فرمودات“

تے بیٹھاں ضیاء الحق دے سارے بیان جیہڑے اوہنے پچھلے چند
 مہینیاں وچ الیکشن کروان واسطے یا ہور ایس طرحاں دے بیان دتے سن
 اوہناں وچوں اقتباسات کڈھ کے دے دتے۔ جدوں کامریڈ نصیر نے
 اوس پر لیس دے ساتھی مالک نوں دکھایا تاں اوہنوں بہت پسند آیا تے
 اوہنے دو ڈھائی سو صفحے دی کتاب چھاپ دتی، جیہڑی سارے پاکستان
 دے ساتھی کارکناں نوں پہنچ گئی۔ مینوں وسوسہ سی کہ اوس کتاب واسطے
 مینوں قلعے وچ لیاندا اے ہور تاں کوئی گل نہیں سی پر اک گل دا
 مینوں بڑا فخر سی۔ کامریڈ نصیر نے بنا پھیاں کتاب دا دیباچہ لکھ دتا سی
 تے اوہدے اُتے اپنے نام دی جائے کوئی ہور تاں چھاپ دتا سی۔ مینوں

بار بار ایسہ خیال کھائی جا رہی سی کہ بے ایسہ بچلیا گیا کہ ایسہ کس شخص
 داناں اے تاں ایہدا میرے کول کیہ جواب اے۔ ایسہ گل بار بار
 میرے من وچ آندی پر مینوں سمجھ نہیں سی آندی کہ میں ایہدا کیہ
 جواب دیاں گا۔ ویہلے بیٹھے سن تے من ہور کوئی گل کرن والی نہیں سی رہ
 گئی۔ نہ اخبار، نہ کتاب نہ کوئی چیز پڑھن نوں مل سکدی سی۔ دن لے
 تے راتاں اودوں لمیاں ہو جانیاں تے مگن داناں نہیں سی لیدیاں۔
 میں سوچاں وقت کیوں گزاریا جاوے۔ ٹوٹا تاں ہر ویلے گنگناوندا رہندا سی
 یا قرآن دی کوئی آیت پڑھدا رہندا سی تے انگلیاں تے گنڈا رہندا رہندا
 سی۔ عباس بیڑیاں دی وجہ کر کے ایڈھر اودھر پاسے بدلدار رہندا سی تے
 چوتھا وچرا چپ چاپ گوڈیاں وچ بر لگائی بیٹھا رہندا سی۔ میں سوچیا وقت
 گزارن واسطے مینوں اپنی زندگی دیاں بد انیان یاداں نوں تازہ کرنا چاہیدا
 اے تے ایس طرحاں کٹھ ویلا لنگھ جایا کرے گا۔ میں اپنے حافظے تے زور
 دتا تے مینوں سبھ توں پہلاں اپنی ماں دی یاد آئی۔ میری ماں میری
 سنبھال وچ کدی وی ٹردی نہیں سی ویکھی۔ اوہ ہمیشاں کنجے تے وچھے
 بستری تے پئی رہندی سی۔ اوہدا گندی رنگ تے کالے وال تے ہڈیاں دا
 ڈھانچہ دھوتے ہوئے کپڑے پائی نظر آیا۔ کہندے سن اوہنوں کھاتا پ
 اے۔ تے اوہ کدے نہیں لہندا۔ میں ہتھ وچ کتاباں پھڑی ماں دے
 سرہانے کول کھلوتا ڈردا ڈردا رہے جان واسطے پیسے منگ رہی سی کہ
 میں وڈا آنے کے جاواں گا۔ وڈا آنے اوس ویلے دی جوانی نوں کہندے
 سن۔ میری ماں کہہ رہی سی اپنے پیسے توں کیہ کرنے میں۔ ایویں گند

پل کھائیں گاتے بیمار ہو جائیں گاتے میں ٹس توں مس نہیں سی ہوندا
 تے ڈسکدا ہویا وڈا آنہ منگی جاندا ساں۔ میری پھپھی، جیہڑی گھروں
 اجڑی ہوئی سی تے ساڈے کول رہندی سی مینوں بڑا پیار کردی سی تے
 ہر روز میری بے بے نوں پیسے دین دی سفارش کردی سی، سویرے
 سویرے مینوں چوری کھواندی سی تے دھوتے ہوئے کپڑے پواندی سی۔
 آخر مینوں پیسے مل جاندا سن تے میں خشخشی مدرے جان واسطے
 گھروں باہر ٹر جاندا ساں تے ڈوجے منڈیاں نال میل پنڈھ مدرے دا
 پنڈا پیدل چل کے پورا کردے رستے وچ کھیڈدے جاندا تے
 شرارتاں کردے۔ جاندا۔ ماچھیاں دا اک منڈا جیہڑا ساتھوں ذرا وڈا
 سی ساڈے اگے اگے ٹردا تے ڈوجے اوہدے پھچے چلدا۔ اوہدا ناں
 فضل دین سی پر اوہنوں بھجا بھجا کہندے سن۔ اوہ ہر تے کتاباں رکھی
 بانہیں پھچے بھئی ٹردا جاندا تے کتاباں وی اوہدے ہر توں نہ ڈگدیاں۔
 ساڈے واسطے ایہہ بڑی اچھے دی گل سی۔ اسیں پھدے، ”بھجیا یار،
 ایہہ توں کیویں کرنا ایں؟“ تے اوہ جواب دیندا اوہدے کول جاڈواے
 تے اسیں اوہدے تے یقین کر لیدے تے اوہدے پھچے پھچے ٹردے
 رہندے۔ میریاں اکھاں دے ساہنے اوہ مدرے پھرن لگ گیا، جیہدے
 وچ اسیں تپڑاں تے بہہ کے پڑھدے ساں تے ماسٹر کریم بخش کلتے تے
 چٹھی پگ بدھی، طرہ بھڈیا ہویا تے سفید سلوار پائی مینوں نظر آیا۔ ماسٹر
 سانوں ایس طرحاں پڑھاندا سی جیویں آپنے پتر اں نوں پڑھاندا ہووے۔
 جدوں اوہ ساتھوں سبق سندا تے اگر کسے منڈے نوں بھل جاندا تے اوہ

اوہدے کن مروڑداتے کندھ ولے مؤنہ کر کے کھرا ہون دی سزا
 دیندا۔ کدے کدے ماسٹر سکول دے ساریاں مُنڈیاں نوں قطارِ بھ کے
 دریا ولے لے جاندا تے راہ وِچ آون والے پنڈاں وِچوں لگھدیاں ہویاں
 مُنڈے اُچی آواز وِچ ہیک لا کے کہدے، ”گل پن پھلاں دے ہارتے آ
 جا پڑھنے نوں“ تے ایس طرحاں اسیں دریا دے نیڑے بیلے وِچ کھنچ
 جاندا۔ اوتھے ماسٹر ہوراں پہلے ای لادے دیاں لکڑیاں وڈھائیاں
 ہوندیاں سن تے مُنڈے اوہناں لادے دیاں سُکیاں لکڑیاں دیاں چھوٹیاں
 چھوٹیاں پنڈاں بھ کے براں تے رکھ لیدے تے واپس مدرے آ
 جاندا۔ راہ وِچ گل پن پھلاں دے ہار گاوندے آندے۔ لادے دیاں
 لکڑیاں ماسٹر جی بالن واسطے استعمال کردے سن تے سارے مُنڈیاں نوں
 دریا تے جان دا بڑا چا ہوندا سی تے اوہ خُشی خُشی بالن چُچی واپس آوندے
 سن۔

اک دن میں ویکھیا میری بے بے بے آندے وِچ پئی مچے تے ہتھ پیر
 ہلاون توں بنا پئی ہوئی سی تے بہت ساریاں زبائیاں اوہدے آلے دوالے
 بیٹھیاں سُورت لیسین پڑھ رہیاں سن۔ میری کھپھی نے آکھیا توں وی بہہ
 کے پڑھ۔ میں وی سُورت لیسین پڑھنی شروع کر دتی تے جھٹ پھووں
 میں کھپھی نوں پھیا سُورت لیسین کیوں پڑھدیاں او؟ اوہنے ہولی جیہی
 جواب دتا، پتر! ایہہ سُورت اودوں پڑھیدی اے جدوں بدے دی جان
 کِل رہی ہووے۔ ایہہ سُورت پڑھن نال بدے دی جان اسانی نال
 کِلدی اے۔ تیری بے بے وی آخری ساہ لے رہی اے۔ ایس لئی سُورت

لیسین پڑھ رہیاں آں، کہ اوہدی جان سوکھی کجے۔ ایہہ سُن کے میں
 سورت پڑھنی بند کر دتی تے بٹ بٹ چُپ چُپاتی پئی بے بے نوں ویکھن
 لگ پیا۔ میں سوچن لگ پیا میرا بے بے کیوں مر رہی اے۔ ایہہ جان
 کیوں جلدی اے۔ بندہ کیوں مردا اے تے مر کے کتھے چلا جاندا اے؟
 میری بے بے چیدی کیوں نہیں رہندی؟ ایہہ ساریاں زنانیاں اوہنوں
 چھیتی چھیتی مرن واسطے کیوں پڑھدیاں نیں۔ اوہ تاں چُپ چُپاتی
 پئی ہوئی اے، ہلدی جلدی وی نہیں۔ اوہ مر جائے دی تاں میں روز
 مدرسے جان لگیاں پیسے کھدے کولوں منگاں گاتے کون مینوں پیسے دے
 گاتے میں آودی بے بے نوں کدی ٹردیاں نہیں سی ویکھیا۔ صرف میری
 چھچی سہارا دے کے وڈا تکیہ رکھ کے اوہدے سہارے نال بہا دیندی سی
 تے تھوڑا بہت کھانا ہوندا سی کھا لیدی سی۔ اوہ بچے تاں ہمیشاں منجے
 تے پئی رہندی سی۔ کہندے سن ایہہ بیماری بڑی بھیدی اے ایہدا کوئی
 علاج نہیں۔ اوہ ڈاڈھی لاغر تے کمزور سی پر پھر وی سارے گھر وچ
 اوہدی گل نوں کوئی رد نہیں سی کر سکدا۔ مینوں بلا کے ہمیشاں کہندی،
 خبردار جے توں پڑھن نہ گیا تاں۔ دل لا کے پڑھیا کر۔ اوہنے لوہے دا
 گز بسترے دے ہٹھاں رکھیا ہویا سی۔ ایہہ گز اوہ میرے ڈھڈ نوں
 سدھا کر کے کہندی جے توں مدرسے پڑھن نہ گیا تاں تیرے ڈھڈ وچ
 ماراں گی۔ جیہدے توں میں بڑا ڈردا ساں۔ جدوں میں اٹھویں وچ
 پڑھدا ساں کہ میں منتخب افسانیاں دی اک کتاب وچ اک کہانی پڑھی
 جیہدا عنوان سی ماں دا دل۔ اک نوجوان دی محبوبہ اوہنوں کہندی اے

میں تاں مناں گی کہ توں مینوں پیار کردا ایس جے توں آپنی ماں دا دل
 مینوں لیا کے دئیں تاں۔ اوہ بھجدا ہويا جاندا اے تے ماں دا سینہ چیر
 کے ماں دا دل کڈھ کے بھجدا جاندا اے کہ ٹھیڈا کھا کے ڈگ پیندا اے
 تے ماں دے دل وچوں آواز آوندی اے پتر سٹ تاں نہیں لگی۔ ایس
 چھوٹی جیسی کہانی وچ ماں دا کیڈا پیار دسیاں ہويا سی۔ پر مینوں تاں میری
 ماں نے نہ کدی چھیا نہ چھمی پائی تے نہ کدے چھیا چھیا۔ اوہ تاں وچاری
 اٹھ ای نہیں سی سکدی تے چھمی کس طرحاں پاندی۔ پتہ نہیں اوہدے
 دل وچ کونیاں سدھراں سن مینوں چھمی وچ لین دیاں۔ جد میں ایسہ
 سٹراں لکھ رہیاں مینوں میری چھوٹی جیسی پوتری یاد آ رہی اے۔ اوہ
 دادو دادو کردی آپنی دادی دے ڈھڈا تے چڑھ جاندی اے تے مونہ
 وچ انگوٹھا پا کے چوسدی ہوئی لیٹ جاندی اے۔ دادی اوہنوں چمڈی
 اے چمڈی اے تے بانہواں وچ چگ کے اوہنوں ہٹھاں اُتارنہ کر کے
 جھوٹے دیندی اے تے پوتری میری ہمدی تے کھلیاں پاندی اے، پر
 مینوں تاں میری بے بے کدی ایس طرحاں نہ چھیا تے نہ چھیا چھیا تے نہ
 کھڈایا۔ پر پھر وی اوہ میرے پڑھن دا بڑا خیال رکھدی سی۔ اوہ پڑھا
 کے میتھوں کیہ چاہوندی سی۔ باٹھ سال دی عمر جدوں میں جمہوریت
 حال کرن دی لڑائی وچ پھر شاہی قلعے دے اک سیل وچ تن دوسرے
 نظر بدیاں نال بند ہويا تاں اک رات بھنجے لیٹیاں میں سوچیا جے اج میری
 بے بے چمڈی ہوندی تے مینوں پڑھ لکھ کے ایس طرحاں قید وچ بھنجے
 لیٹیاں ویکھدی تاں کیہ کہندی کیہ سوچدی کہ ایس واسطے تینوں پڑھا لکھ

سی کہ توں کوئی وڈا افسر بن دی جائے فرش اُتے بیدی خانے وچ بد پیا
 ہوویں۔ اوہنوں ایس گل دی سمجھ نہ آوندی کہ جیہڑے وڈے افسر
 دسدے نیں اوہ کیڈے چھوٹے ہوندے نیں تے بھنجنے سون والے کنے
 وڈے۔



عشق لتاڑے آدمی برف لتاڑے رکھ
 پندر نہ آوندی چور نوں عاشق نہ لگے بھجھ
 صاحبان مرزے دی دوستی، جگ نہ رہنی لگ
 لے چل دانا باد نوں، جان لگاوے منجھ

جنڈ دے بیٹھ جا ہوں رہیوں، لال دُشالا تان
 وحی چلائیاں کانیاں، موت نہ دیندی جان
 متھے وچ کجگوگناں، فتح نہ دیندی ہون
 لکھیاں ڈاڈھے رب دیاں، میٹن والا کون

لفظ موتی

(4)

رڑا، رڑا مدان: صاف تے پدھری زمین نوں آکھیا جاندا اے،
 ہک مطلب تاں زمین یا جاہ دا صاف تے پدھرا ہونا اے، ایسہ رڑی یا
 رڑا نہر یا کھالے دے اندر دی ہو سکدا اے، جتھے جاتک نہاندے تے
 پانی وچ کھیڈدے ہن۔ ایسہ گھاہ دا اتلا (یعنی اجیسی پدھری زمین جس تے
 ہکو جیہا گھاہ جمیا ہووے جیویں لان تے تختے ہوندے نیں) ہو سکدا اے
 تے ایس دا ہک مطلب اجیسی جاء وی ہووے جیہڑی ویران پئی ہووے
 جتھے کوئی درخت جھاڑی بوئی یا فصل وغیرہ نہ ہووے۔ رڑا مدان وی ایہو
 مطلب دیندا اے کہ اجیہا مدان جتھے کچھ نہ ہووے سوائے رڑے دے۔
 ورتوں: ”ایسہ گڑی جدوں دی ویاہ کے ایس گھر آئی اے، ایس
 گھر دارڑا ہو گیا اے۔“ یا ”چوکھراں نپ کے فصل دارڑا مدان کر دتا
 اے۔“

کھوہ کھاتے پونا: نقصان کر دینا، تباہ کر دینا۔ گل نوں بے مقصد
 تے بے نتیجہ بنا دینا۔ کھوہ، کھوہ توں علاوہ ڈو تنگھی جاء نوں وی آکھیا جاندا
 اے، اجیسی جاء جتھے سبھ کچھ ہضم ہو جاوے (جیویں بولیا جاندا اے

”ڈھڈالی یا کھوہ“ یا ”مُونہ چوہی تے ڈھڈ کھوہی“ کھاتے وی گہری جاء نوں آکھیا جاندا اے۔ کسے جاء توں بے کجھ مٹی کسے ضرورت واسطے چک لئی جاوے تاں اوس تھاں کھاتے بن جاندا اے۔ مطلب کھوہ تے کھاتے اپنے سائز یا شکل وچ ذرا وکھرے ہوندے ہن پر دوویں ڈونگھے تے نیویں ہون پاروں اپنے اندر بہت کجھ سما سکدے نیں (کھاتے دا ہک مطلب حساب کتاب دا ناواں وی ہے، جیویں کہ ہک مشہور بول اے ”بہت جنم پھڑے تھے مادھو، ایہہ جنم تمہارے لیکھے۔ لیکھے تے کھاتے ہو معنی دے رہے نیں۔“) ”یار ایہہ رقم میرے کھاتے چاڑھ لئیں۔“ کھوہ کھاتے وچ کھاتے اُتے دسے دوویں مفہوم دے رہیا اے۔ یعنی جیہڑی چیز کھوہ وچ سٹ دتی جاوے اوہ تباہ یا ضائع کرن دے برابر اے۔ کھوہ کھاتے یعنی کھوہ دے ناویں، کھوہ دے حساب کھاتے وچ پا دینا یعنی ضائع کر دینا۔ دو جا مطلب، کسے چیز نوں کھوہ وچ یا کھاتے (گہری جگہ) سٹ دینا، ضائع کر دینا مراد اے۔

ورتوں: ”توں تاں ساڈی ساری محنت کھوہ کھاتے پا دلی اے۔
 کھنجا، کھنجانا، کھنجنج جانا، کھنجنی جانا: گم ہو جانا، کھراپ جانا، ہتھوں
 جانڈیاں رہنا، نقصان کر بیٹھنا۔

ورتوں: ”کھنجا ویلا ہن ہتھ نہیں آوندا۔ ایویں ہن ویلا گلاں وچ نہ
 کھنجا۔

گھاٹا، گھاٹے دا کم، گھاٹا پونا: نقصان ہونا، کسے کم یا کاروبار وچ
 سٹ لگ جانا۔ گھاٹے دا کم۔ نقصان والا کم۔

ورتوں: سجن ٹر جاون تاں بڑے گھاٹے دے جاندے نیں۔ اوس
نوں کاروبار وچ بڑا گھاٹا پے گیا اے یا اوہ بڑا سیانا اے گھاٹے دا کم نہیں
کردا۔

لٹیا جانا، لٹی جانا: چور ڈاکو یا نو سر باز فریبی دے ہتھوں مال وست
کھڑا بہنا۔ لٹے جان دے ہور وی بڑے اسباب تے طریقے ہو سکدے
ہن۔ کئی ویریں مخالفان نالوں سجن ودھ کے لندے ہن۔

ورتوں: اسیں تاں دینہہ دیھاڑے لٹے گئے۔ اوہ منڈی وچ اپنی
کپاہ وچ کے آرہیا آہ کہ راہ وچ لٹی گیا اے۔

لگ کرنی، لگ ٹپنی، لگ چاونی، لگ وراں کرنی: لگ
ویرانی نوں اکھدے ہن جیویں اکھان مشہور اے ”لگیاں مسیتاں تے
گالھڑا امام۔ لگ کرنی، لگ ٹپنی، لگ چاونی، لگ وراں کرنی = تباہ کرنا،
وراں کر دینا، خراب کر دینا، کچھ نہ چھوڑنا۔

ورتوں: مکڑی فصل دی تاں اکا لگ کر دتی اے۔ ”اوس مجھ نوں
مار مار کے اوس دی لگ پٹ دتی اے۔ میں کل جا کے ویچھیا اے فصل
دی تاں لگ وراں ہوئی پئی اے یا میں کل ڈیرے تے گیا آہس کوئی
بندہ نہ بندے دی ذات، مینوں تاں لگ وراں ای لگی۔ ہک ماہیا اے،
”کوئی لکراں دی چھاں ماہیا، ٹر گیا ڈھولا، کر گیا لکے گراں ماہیا۔“

کباڑا، کباڑا کرنا: جوار یا باجرے دی فصل نوں کپ کے سردیاں
واسطے سگا لیا جاند اے۔ ایسہ ہک لحاظ نال بیکار چیز اے پر سردیاں پاروں
جدوں جانوراں واسطے چارہ نہیں مل رہیا ہوندا تاں ایس نوں وی بڑی

نعت کھیا جاندا اے۔ کباڑ یا کباڑا بیکار تے نکارہ چیز واسطے وی ورتیا
جاندا اے۔

کباڑا کرنا = کسے چیز نوں خاص کر فصل وغیرہ نوں تباہ برباد کر دینا۔
ورتوں : ڈھوراں فصل دا تاں اکا کباڑا کر دتا اے۔

ونجاپ، ونجا چھوڑنا، ونجانا، ونجاونا : ونجاپ = خرابی۔

ونجا چھوڑنا = خراب کر دینا۔ ترتیب بدل دینا۔

ونجانا، ونجاونا = خراب کرنا۔ اجاڑنا۔

ورتوں : ایہہ گھر جیہڑا نہیں پیا وسدا ایہہ سارا ونجاپ ایس

چھوہری دی ماؤ دا اے۔ میں سنیا اے کہ پو دے مرنے توں بعد اوس

ساری جائیداد ونجا چھوڑی اے یا ایہہ چھوہر تاں پوتریاں دا ونجاتا ہویا

اے یا کار چلدی چلدی ونجاپ گئی اے (یعنی خراب ہو گئی اے یا ایہہ

ٹریکٹر لئی جاندا اے تاں خسمانہ رکھیں ایسوں ونجائیں نہ۔

پھٹنا، پھٹ جانا، پھٹا ہویا : پھٹنا = عام طور تے کوئی رنگدار کپڑا

جدوں اپنا اصل رنگ ونجا جاندا اے تے اوس واسطے بولیا جاندا اے کہ

کپڑا پھٹ گیا اے یا رنگ پھٹ گیا اے۔ پھٹا ہویا = کپڑا جس دا رنگ

خراب ہویا ہویا ہووے یا اجیہا بدہ جیہڑا رنج، جوانی یا اختیار ہتھ آون

پاروں اپنے آپ توں باہر نکلیا ہویا ہووے، خراب تے برا بدہ۔ ایسے لفظ

توں پنجابی وچ ہک عام جیسی گاہل اے پھٹنی یعنی جس دی اصل یا بچ

ای خراب ہو گیا ہووے۔ پھٹا ہویا، انساناں توں وکھ جانوراں واسطے وی

ورتیا جاندا اے جیویں پھٹا ہویا داند، پھٹی ہوئی مجھ، پھٹا ہویا گھوڑا۔

وران، وران کرنا: وران، برباد، تباہ، وران کرنا، برباد کرنا۔ اُجاڑ،
جتھے کچھ نہ ہووے۔

ورتوں: مینہ نہ ہون دی وجہ توں فصلاں وران ہوگئیاں۔
ناس مارنا: ناس مارنا = حالت خراب کر دینا، برباد کر دینا، تباہ کر
دینا۔

ورتوں: ”ایس تاں ہر شے داناس مار دتا اے۔“



اُٹھیں مرزیا ستیا، کھے آئے اسوار
ہتھیں تیغاں رنگیاں، کردے مارو مار
میرے بابل ورگیاں گھوڑیاں، ویر میرے اسوار
کیہ ڈھنڈاون اسماں دے، کیہ میر شکار

کتاب جہات

(2)

کتاب : قصے - لکھنوار : نجم حسین سید

ایہناں سکھنیاں و جدیاں نظماں وچ پُرانی رزمیہ شاعری دا کھڑکار تے سائیاں دی خوشامد وی اے، پر نال سُن والیاں ٹوں اوکھیاں لفظاں دے معنے وی دسنے پوندے نیں! غیر زباناں نال تاں ایہہ قصہ بہت ساریاں نظماں وچ آوند اے۔ پھلیاں کتاباں وچ تے مَن وی شاعر زبان ٹھیٹھ پنجابی ای ورتدا اے۔ ”شیش محل دی وار“ اک پُرانی نظم وچ فوجی افسر رلی ملی انگریزی اُردو والی زبان ورتدا سی۔ پر ایتکاں ”ناچے پے سو ہوندے نیں“ کہندیاں ایہہ قصہ سُنون والے شاعر دی اپنی زبان اے۔ ایہہ زبان نال وی تے شاعر دا گل تے پردہ پاون دوہاں نال کھیڈا اے۔ جے وارث شاہ کہہ سکدا اے، ”اتے گانڈواں دی کائی سٹھ نہیں“ تے سانوں ایہا جیہہ لفظ ورتن وچ کیہ جھاکا اے پر وارث شاہ تے بہت کچھ کہہ گیا اے جیہڑا اسی اج تک تے اجکل نہیں لکھ سکدے! شاعر اوس مہان دانشور نال کھیڈ رہیا اے جس کہیا پئی ”نجم داتے ساڈا

ڈکشن تے اختلاف اے“ شاعر تے ہس رہیا اے ہن ٹسی دسو ”پے سو“
 کیہ ہوندے نیں! شاعر آپ جوں زبان بابت ”ایکٹو ہون دی جائے“ پے
 سو“ ہو گیا اے! پر ایہہ تاں ایویں کھت ہونی وچلی رمز ہور اے پئی
 شاعر ناچا اے ”پے سو“ اے Passive تہانوں خوش کرن لئی کھ وی
 کر سکدا اے! پر ایس گبیر رمز وچ تے اصلی تے ملوک شاعر اں بارے
 دیا گیا اے اک ہور جوں وی شاعر دی ہے غزلاں والے شاعر دی اک
 بدہ سمل دی گولی کھل تے زور نال چا تو نال کھرچ کے آپنا ناں لکھ رہیا
 اے (قصہ کوتاہہ با تصویر)

”ہس معظم اک اک چھیانوے

ایہہ معظم شاعر نہیں بن سکیا ہونا

پر چاکو جیویں خفا خون اوہنے سمل اُتے واہیائے

جاپے کوہندائے کسے نوں

کوہن والے وی وچوں خبرے شاعر ای ہوندے ہون

ناں مھڈن لئی آپنا گولی کھل دے اوہلے رہ کے

قتل وی غزل سناون وانگ ای ہووے بھاویں“

ایس اپنے آپ نوں پے سو کہن والے شاعر کدے مشاعرے وچ

شاعری نہیں سنائی۔ آخر اوہ کچا آہر شاعری تاں نہیں ”مشاعری“ اے۔

قافیے دی ٹھاہ و جا کے مارن والی! اصلی شاعری کیہ اے (قصہ استاد

جواہری خان) وچ اک گوڑا اے:

شاعری جوڑا اے

جوڑ کھول کے تک لئو

اوہو ساریاں وچ نہیں تے پھولو، کڈھ دیو

جو رہ جائے سو رکھ لئو

توڑے چپ اے

جیہڑی نہ ہوون توں پھٹ ہوون وچ وڑ گئی

پورھیا کردیاں انگلاں چوں نکلی

دُھرل مناراں نوں چڑھ گئی

آپ سیانے او اکھے تکو چھاں اے دُھپ اے

کیہڑی چپ اے کُھ نہ کنہی

کیہڑی چپ گڑپ اے۔

کُھ نہ کنہی تے گُپت ”چپ گڑپ“ دے وچکار کدھرے شعر سورد ا

اے گبیہر ہوندا اے۔ ایہہ سارے قصے اصل وچ شاعری تے شاعراں

بارے ہن تے شاعراں دے اپنے بارے ہن۔ ایہہ ای نجم دی ہڈ ورتی

اے۔ کیہڑا کون اے قصیاں اندر مھنا سگھلا وی ہے تے اوکھا وی۔ ایہہ

انگریزی والی (Guessing Game) ”مھو کون“ دی کھیڈ نہیں! جوں

کدھرے نجم آکھیا آہی، ”سُتھاں وچ بھیت نیں گھر ستناں دے۔ ساڈا

بھیت کتے ہوو!“ ماڑے توں ماڑے تے چنگے توں چنگے ہر قصے دے پچھ

شاعر آپ پچھیا کھلا اے۔ اوہ اقبال بارے نہیں لکھ رہیا اپنی اقبالیات

بارے لکھ رہیا اے۔ ایہہ سانجھ ای شاعر دی اصل سنجان اے۔ رانجھو

کھیڑا دوویں اوہ آپ اے۔ آپ ای پھن والاتے آپ ای جواب دین

والا۔ جھانا وی آپ اے۔ آد دا گولیاں انھیاں صاحبان ہتھ پھداون والا،
 بچتے لکھن والا عوامی شاعر وی آپ اے تے بچتے ستیاں ”بے شرمی
 اچیتی ستیاں“ وچ وی آپ ستا پیا اے۔
 پر شاعر سدھرے تے آپ اپنا اصل دکھاو ندا ہوسی۔ شاعر دا اصل
 اوبدا گاؤن اے :

باراں مانہ ادھ چیترا 99

سکھ چین دے پتر نوں بھاویں چھوہریں نیں کوئی

انگ جیہناں دے دُھپ چڑھ گئی اے

اکھ جیہناں دی رمز ہور کوئی پڑھ گئی اے

ہن جھڑ دیاں پتراں نوں کابل اے ماواں والی

آؤنی آؤگھٹ نویاں نوں مرن چکھائے

لواریاں والی کابل انھیرا بھوگن دی

رُوڑی رنگ پکائیے راتیں

دینہہ لکیاں نوں چڑھئے سچھ پیچھائے

سکھ چین بارے یا اوہ ہیر د مودر دی کھیڈ جس دی اک دُھم مچ گئی۔

جوں مویا انقلاب جی پیا۔ راتیں ب تے کدے مردا نہیں۔ بھاویں نویاں

نوں گھٹ مرن چکھائے رُوڑی رنگ پکدا رہندا اے! رُوڑیاں وچ تے

نمانے بُدانے وقماں وچ شراب پکاوندے آہے! ایسا آندا اے مُرنے کے

جیون دی بکھی دے جاگن دا۔ ایسہ گاؤن تے ”بہر د مودر“ ڈرامے

بارے سہی ہوندا اے تے مُرن نہیں وی۔ نجم د مودر ہار کہانی دی ہر پرت

نوں رمز بنا گھدا اے۔ ”قصر سہیلیاں“ اپنی شاعر دی ساری حیاتی تے
ساری سنگت بارے اک کھیڈ اے باہروں آئے سجاں دے اندر وڑن
دی۔ شاعر نال اوہدا کم کر دین دیاں سینتاں وچ سہیلیاں ہن۔ ہن
دوویں ادھکڑ۔ کوئی ایڈا چنگا سودا نہیں تے بدنائی ودھیری!

قصر سہیلیاں

اک بھاری اک سک سڑی

دونویں ادھکڑ

پلیاں ونگر

نور پیر دے ویلے پھانک لنگھ آئیاں نیں میرا

سگ سڑی پئی کوڑے والے ڈرم نوں پھولر پھالردی اے

”باہر چلو تسیں کون او“

کاہلی کاہلی کول آن کے بھاری آہندی اے

”کلا ای ایس“

”کیوں“

”اندر آواں“

”کیہ لین، نہیں باہر چلو تسیں باہر“

”ایہوں نور دیاں

میں کھی آواں“

”پکس نوں فون میں کرناں

پتہ لگ گئے اگے وی چیزاں گئیاں نیں“

”گل تے سُن نہیں سُننی

کم کر دیاں تیرا“

”کم شَم کوئی نہیں ایتھے باہر چلو“

”اسیں سہلیاں کر دیاں کم تیرا

مرضی ہوئی تاں دیویں کھ نہ دیویں قسے“

”باہر باہر“

سُکھ چین ہار ایسہ اوہدے گھر دے اندر آون والیاں دو بلیاں دی
زبان تے آہر ہن یا شاعر دی سانجھ نہ کر سکن دی نہ ہوون دی بے
وساہی اے۔ پر کیہ عجب کھیڈ رچائی اے! گوڑے والا ڈرم شاعر دی اپنی
شاعری نال پچھراے۔ میں اک واری پھیا پئی شاعری تہاڈی لوکاں نوں
اوکھی سہی ہوندی اے تسی سُکھلی نہیں کرنا چاہوندے؟ نجم کہیا، ”میں۔
تے بس وچ گا کے سنا کے اپنی شاعری وچن لئی تیار آں!“ پر ایس وچ
دی اک رمز اے اوہ بس والی عام مخلوق توں علاوہ کسے نوں سناون دا
شوقین نہیں! ایسہ بہوں اوکھا سفر اے۔ چوکھی شاعری وچ اک ڈھٹھی
زبان تے ڈھٹھی شعری ریت نوں مُڑ کے بناون دا اوس آہر کیتا اے۔
جتھے لفظاں دی پُرائی اٹ دی لوڑ آہی اوس ڈھونڈ ڈھانڈ کے پُرائی جی
نانک شاہی اٹ لائی۔ پر انیاں چتر کاریاں مُڑ کے سیکھیاں کچہریاں اکثر
اسیں بھلائی بیٹھے ہاں۔ ہن شاعر نوں پڑھن والیاں دو چار سہلیاں تے
ہن پر شاعر نوں لوکاں تائیں اپراون دا کم اوہ کر سن یاں شاعر آپ
کری؟ ایسہ لما پندھ تے بکھرا پینڈا اے۔ ایتکاں دو چار گلاں اوس کھول

کے سنایاں ہن پر شاعری اندر چھپے ہاسے تے چپ نوں کون کڈھسی؟



جنڈ دیا جنڈوریا، توہیں کریں نیاؤں
ہوویں دونا پھلیں چوگنا، تیری مہندی مانے چھاؤں
مٹھیاں بھر جگاوندی، یار نوں جاگئے رب دے ناؤں
دھر نہ آپڑی رن صاحبان، میری وچالیوں ڈٹھی لاں
جے نہ سی توڑ نبھاوئی، میری کاہنوں پکڑی بانہ

جیوں مکہ لبھا حاجیاں، مینوں لبھا توں
تیغال مار اڑاؤن گے، جیوں بیجا بیخدا روں

ول ول وڈھاں گا سورے، جیوں کھیتی نوں پن گڑے
بر سیالاں دے وڈھ کے، سٹاں گا وچ رڑے

طاقت دے شربتے گولیاں

دو جے ماڑے مکاں واکن ساڑے ملک دے وی کئے گو لوک نیں
 جیہناں نوں بچ دا کھاون پیون جڑدا اے۔ پھل، آندے، گوشت تے
 مکھن ہر کسے دی توفیق نہیں پئی کھا لوے۔ مسال ڈنگ دی روٹی ای
 لھدی اے تے پھیر سدھی گل اے بیسی وجود نوں چوکھیاں لوڑیندیاں
 شیواں کتھوں آونیاں نیں۔ وٹامن کتھوں بنے نیں۔ ایہو گھاتا بیماریاں دا
 مول ہويا۔ ماڑے لے جسیاں وچ اپنی سکت ای نہیں ہوندی جو بیماریاں
 نوں ٹھل سکن۔

ڈاکٹراں نوں پھو تاں طاقت دے شربتے وٹامن دیاں گولیاں
 توں بنا کچھ سچدا نہیں نیں۔ آکھن نوں ایہہ گل ٹھیک ای لگدی اے
 بیسی پنڈے وچ جیہڑی شے دی تھوڑا اے، اوہنوں دوائیاں نال پورا کر
 لینا چاہیدا اے پر ایہہ وی ایڈاسدھا سوکھاراہ کوئی نہیں۔

وٹامن تے انج دیاں ای ہور شیواں وجود نوں ہر ویلے چاہیدیاں
 ہوندیاں نیں، مطلب ایہناں دی اک خاص خوراک وجود نوں روز ملدی
 رہنی چاہیدی اے۔ انج ایہناں وچوں کچھ شیواں تاں اجیہیاں ہوندیاں
 نیں جیہڑیاں جی عمرے چوکھیاں لوڑیندیاں ہوندیاں نیں تے کچھ وڈی

عمرے - پر وجود دی لوڑ نوں دوائیاں نال کینا گو پورا کیتا جا سکدا اے؟
 دوائیاں بناون والیاں کمپنیاں نوں پھو تاں اوہناں آکھنا ہویا: ”آہو جی،
 تئیں ساڈیاں دواواں روز کھایا کرہاں۔“ ”مُن ایہناں کمپنیاں دا تاں کم
 ای دوائیاں وچ کے پیسے کھٹنا اے۔ بھاویں جیویں وی پیا ہووے ہاں۔
 ایہناں دا وس لگے تاں ایہہ لوکاں دا روٹی ٹھکر وی پھٹا دین تے
 سارے پیسے دوائیاں اُتے ای لو ادا کرنا۔“

مہنگیاں دواواں چنگی خوراک دی تھاں تاں نہیں تائے سکدیاں۔
 وٹامن تے وجود نوں زویا رکھن والیاں ہور شیواں کھان پین دے قدرتی
 پدارتھاں وچ پہلاں ای چوکھیاں ساریاں ہوندیاں نین۔ ایس کر کے
 جے بدہ خوراک ای چنگی کھاندا رہوے تاں اوہنوں ایہو جیسی ٹھروں دا
 دھڑکا نہیں رہندا۔

وٹامن دیاں گولیاں دی لوڑ تاں اودوں پیدی اے جدوں کسے وٹامن
 پاروں کوئی بیماری، نتانگی یا تکلیف ہو پوے۔ مُن جے بدہ آکھے پئی کایاں
 نگڑی تے زویا رکھن لئی وٹامن کھادی آونا یا بالوں نوں کھوائی آونا
 چاہیدا اے تاں ایہہ زرا پدا عقل دا گھاٹا تے پیسے دا اضان اے۔ زویاں
 تے نگڑیاں ہون لئی تاں چنگی خوراک دی ای لوڑ ہوندی اے..... بس!
 بزار وچ لھدے طاقت دے شربتوں وچ تاں ہر شے گھوٹ کے
 پائی ہوندی نین۔ ایہناں شربتوں تے وٹامنوں نال چھپے ہوئے کاغذ نوں
 پڑھ کے دیکھو ہاں بھلا۔ الف توں یے تائیں ہر وٹامن پایا ہوندا نین۔
 دُنیا دے سیانے ڈاکٹر برہٹ کے بہہ جاندا نین بئی سارے وٹامن

وکھری وکھری دوا دی شکل وچ لکھن، تاں جو روگی نوں جیہڑے وٹامن
 دی تھوڑ ہوندی اے، اوہنوں اوہو ای دتا جاوے۔ مَن تھیں آپ ای
 حساب لا لوو بیٹی اک روگی نوں وٹامن اے دی تھوڑ پاروں کوئی روگ
 اے۔ اوہنوں تاں نرا وٹامن اے دی ای لوڑ ہوئی پر ایٹھے اوہنوں جیہڑا
 شرمیت دتا جاندا اے اوہدے وچ اے سنے سارے ای وٹامن بھرے
 ہوندے نیں: ٹی، سی، ڈی۔ تے اوہ ایہو ای پیتی آوندا اے۔ جے
 اوہنوں نری وٹامن اے والی دوا لہج جائے تاں اوہنوں فائدہ وی چوکھا
 ہووے تے اوہدے پیسے وی چ رہن۔

دوائیاں والیاں کمپنیاں لوکاں تے ڈاکٹراں نوں چکر دیندیاں نیں پئی
 دوائی وچ جنے چوکھے وٹامن ہون گے اونا ای چوکھا فائدہ ہووے گا۔
 حالاں ایہہ گل نری گوڑا اے۔

لوکاں دا خیال اے پئی وٹامن کھان نال نقصان کوئی نہیں ہوندا
 ایس لئی ان جھک ہو کے کھادی جاؤ۔ اینا ضرور اے بیٹی کھ وٹامن
 اینویں کھادیاں کوئی فرق نہیں پیندا۔ پر اینویں بنا لوڑ دے دوا کھان پین
 وی بھلا کیہ ہو یا؟

ایہدا سبھ توں وڈا وگاڑ ایہہ ہے پئی لوک طاقت دے شرتاں تے
 طاقت دیاں گولیاں دی ورتوں نوں ای سارا کھ سمجھ لیدے نیں تے
 چنگے روٹی مخر توں اویسے ہو جاندا نیں۔ حالاں سچی گل تاں ایہہ ہے
 کہ طاقت دیاں ایہہ دوائیاں چنگی خوراک نہ ہوون پاروں وجود وچ پیدا
 ہوئے گھاٹے نال تاں کسے حد تائیں نہ دیاں نیں پر آپ چنگی خوراک

دی تھاں نہیں مل سکدیاں۔ چنگی خوراک دا اڑیکا تاں زری غریبی اے۔
 غریبی اجیہا روگ اے جیہڑا جسمانی نہیں سگوں سماجی اے۔ ایہدے نتیجے
 وچ ہون والیاں بیماریاں روگیاں نوں طاقت دیاں دوائیاں دیتیاں نہیں
 ہمدیاں سگوں روگی سماج دا دارو کیتیاں جہد چھڈ دیاں نیں۔

وٹامن دا اصل خزانہ دوائیاں والیاں کھپنیاں نہیں سگوں قدرت
 اے۔ ایس لئی ایہناں نوں دوائیاں توں لین دی تھاں سدھا ساہواں
 قدرت توں ای لینا بیدا اے۔

اسیں ایہہ وٹامن دے فائدے تے قدرت دیاں اوہناں نعمتاں دا
 ویروادینے آں، جیہناں توں ایہہ لکھدے نیں:

وٹامن A: وجود دے ودھن پھلن لئی ات ضروری ہوندا اے۔
 جوانی چڑھدیاں تے حمل دے سے ایہدی لوڑ پیندی اے۔ ایہہ وجود
 نوں وادھے پانداتے اکھوں انھیاں ہوون توں چاند اے۔

سومے: ایہہ وٹامن گاں، مجھ تے بکرے دی کلیجی وچ ڈھیر ہوندا
 اے۔ کھجور دے تیل، مچھی، گاجر، ساوے پتراں والیاں سبزیاں، مکھن،
 آنڈے دی زردی وی ایہدے ودھیا سومے نیں۔

وجود وچ وٹامن اے دی گھاٹ ہو جاوے تاں اندھراتا ہو جاندا
 اے۔ چمڑی سگ جاندی اے، وال ڈگن لگ پوندے نیں، وجود ودھنا
 پھلنا چھڈ دیندا اے، جرثومیاں نوں ڈکن اوکھا ہو جاندا اے، نزلہ زکام،
 نمونیہ، ٹی بی تے ہور ساہ دے روگ لگ جاندے نیں۔

وٹامن B1 (THIAMINE): انسانی وجود وچ تھایامین نخواستے

(نخاستے، کاربوہائیڈریٹ) دی توڑ بھن، اعصابی نظام تے پٹھیاں دے کم کار لئی بہوں لوڑیندی ہوندی اے۔ ایہدے نال چوکھی بھکھ لگدی اے۔ محنت دی سختی نال ایہدی لوڑ ودھدی اے۔ گریہ و تیاں نوں ڈوونی تے دودھ چنگھاندیاں نوں تینسی لوڑ ہوندی اے۔ ایہہ چاولاں دی بچھ وچ ہوندی اے ایس کر کے بچھ نوں اجایاں میں کرنا چاہیدا۔

سوے: کھمیر، چاول، گردے، آنڈے تے مگ پھلی۔

وٹامن B6 (Pyridoxine): ایہہ فی کمپلکس نال رلا کے دیندے

نیں۔ غذائی تھوڑ تے انیمیا وچ وی ایہدی ورتوں کیتی جاندی اے۔

ایہدی تھوڑ نال اعصابی کمزوری ہو جاندی اے۔

سوے: چاول، جگر، کھمیر، دالاں تے دودھ۔

اجان: جڈیاں نوں وٹامن بی 6 دی تھوڑ پاروں کوئی وڈی کسر لگدی

نہیں ویکھی۔

وٹامن B12: ایہہ وی فی کمپلکس نال رل کے کم کردا اے۔ ایہہ

جگر وچ ہوندا اے تے Pernicious anaemia نوں ٹھل پاوندا اے۔

گوشت، مچھی، آنڈا تے دودھ وچ ذخیرہ کردا اے۔

وٹامن C: ایہہ بڑا سول ہوندا اے۔ سیک، لوء تے کھلی واء ذری

نہیں تھلدا۔ دودھ وچ ہوندا اے۔ دودھ نوں گھری مڑی تیاں کرن

نال مگ جاند اے۔ ایہہ وجود دے خلیاں نوں آپو وچ جوڑدا اے تے

پنڈے وچ ٹھل ودھاووندا اے۔

سوے: پھلاں وچ چوکھا ہوندا اے۔ ٹماٹراں، پتراں والیاں

سبزیاں، امروتاں، آلوواں، کیلیاں، بروکلی، بند گو بھی، ساویاں مرچاں،
گو نگوواں، نیوواں تے کیو مالٹیاں وچ ڈھیر ہوندا اے۔

وٹامن سی پھٹے وچ گھٹ ہو جاوے تاں لہو دیاں نالیاں لسیاں ہو
جاندیاں نیں تے لہو وگن لگ پیندا اے، پھٹ چھیتی ول نہیں
ہوندے، ہڈیاں تے دنداں وچ نمکیات گھٹ جاندی اے، مسوڑھیاں
وچوں لہو وگدا اے، دند ماڑے ہو جاندے تے پھٹے وچ بیماریاں
جھلن دی سکت مگ جاندی اے۔ ایس روگ نوں Scurvy آہندے
نیں۔

وٹامن D : ایسہ ہڈیاں تے دنداں نوں تگڑا کردا اے۔ ایسہ پھٹے
اُتے سورج دی لوء توں پیدا اے۔ ایسہ نال وجود وچ کیشیم کم کردا
اے۔

سوئے : مچھی، مچھی دے جگر دا تیل، کلیجی، دودھ، آٹھے دی
زردی، مکھن، ملائی۔

ایس وٹامن دی تھوڑ پاروں Osteomalacia دا روگ لگ جاندا
اے، جیہدے نال ہڈیاں کچیاں پے کے ونگیاں ہو جاندیاں نیں۔ ساڈے
دیس وچ گریھ والیاں زنانیاں نوں اکثر وٹامن D دی تھوڑ رہندی اے۔
وٹامن E : ایسہ چنے جینی دی کام ست لئی بہوں ضروری شے
اے۔ ایسہ خلیاں دی اگلی ونڈ وچ وی بہوں کم آوندا اے۔

سوئے : جنساں، ساوے پتراں والیاں سبزیاں، سبزیاں دے تیل،
گوشت تے آٹھے دی زردی وچ ایسہ ڈھیر ذخیرہ ہوندا اے۔

وٹامن K : ایسہ لہو دے ٹورے تے ایہدے جم جان لئی ضروری
ہوندا اے۔ ایسہ چرپی وچ گھل جاندا اے تے بے وجود دی لوڑ توں
ودھ ورتے تاں وجود وچ چوکھا چر مجریا رہندا اے۔

سوے : جنساں، ساوے پتراں دیاں سبزیاں۔
وٹامن K دی تھوڑ نال لہو جمن دا ویلا ودھ جاندا اے۔

تن شیواں دے گھائے توں پھو

وٹامن A : آپنے وچ کدیں وٹامن A دی تھوڑ نہ آون دیو۔
ایہدی تھوڑ پاروں اوہ بیماریاں آن چھمڑ دیاں نیں جیہناں نال لکھاں بال
مر جاندے نیں۔ ڈھائی توں پنج لکھ تیکر بال یاں انھے ہو جاندے نیں
یاں اوہناں دی نظر اصلوں ای موٹی ہو جاندی اے۔ تہاڈے وچوں کسے
نوں بے شام ہوندیاں سار گھٹ دسن لگ پوے تاں سمجھ لوو اوہنوں
وٹامن A دی تھوڑ اے۔ ایسہ وٹامن کیلچی، گوشت، دودھ تے مکھن وچ
بھ تھیں چوکھا ہوندا اے۔ گاجراں پالک ساگ دھنیا پودنے سنے اکلے
امب تے ٹماٹر وچ وی واہو اسارا ہوندا اے۔

ایہدی بھ توں چوکھی لوڑ بے بے بالاں، ماں بن والیاں بییاں تے
دودھ پیاندیاں ماواں نوں ہوندی اے۔

فولاد : فولاد ہدے دی رت نوں سُوہا کردا اے تے ساہ لین نوں سوکھا
ہناوندا اے۔ ایہدی گھاٹ ہووے تاں رنگ پیلا بھوک ہو جاندا اے۔

بال ڈھلے ماٹھے ہو جان دے نیں تے کوئی کم اُدم تے دھیان نال نہیں کر سکدے۔ دوجے نمبر تے ایہدی چوکھی لوڑ زنانیاں نوں ہوندی اے۔ جن نھاوندیاں ایہناں دے لہو نال پھٹے وچوں فولاد گھٹ جاندا اے۔ ایس گھاٹے نوں پورا کرنا ضروری ہوندا اے۔ پھیر ماواں بن والیاں زنانیاں نوں تاں فولاد دی ڈھیر چوکھی لوڑ ہوندی اے۔ اوہناں دی ایہ لوڑ چنگی چوکھی خوراک کھادیاں دی پوری نہیں ہوندی۔ اوہناں توں فولاد دیاں گولیاں کھانیاں چاہیدیاں نیں متے اوہناں دے بال لے تے جی ہو جان۔ دودھ پاندیاں بییاں نوں وی فولاد دی تھوڑ دا تھوہ رکھنا چاہیدا اے۔

آئیوڈین: آئیوڈین والا لون بالاں نوں ذہنی تے جسمی ج نہیں لگن دیندا۔ پہاڑی علاقیاں وچ آئیوڈین دی چوکھی تھوڑ ہوندی اے، جیہدی پارہں لوکاں نوں گھمرا داروگ عام ہو جاندا اے۔ ایس گھاٹے نوں پورا کرن لئی آئیوڈین والا لون ورتنا بیوں لاہے وندا اے۔

(courtesy: The Net Work)



دھرتی تانبہ ہو گئی، سیاہی پھری آسمان
گھر بگانے مار کے، سوں رہیا وچ مدان
تیرے برے سانگاں وجدیاں، جیوں لوہے پڑے دھگان

بُلھے شاہ دی ویل

جھوٹھ اکھاں تے جھ چدا اے
سچ اکھاں تے بھانجھڑ چدا اے
جی دوہاں گلاں توں چدا اے
بیچ بیچ کے چپھا کہندی اے
مُونہ آئی بات نہ رہندی اے



Monthly **PANCHAM** August 2001

11-Sharaf Mansion, 16- Queens Rd. LAHORE ☎6308265

E-Mail: pancham@37.com suchet@pop.pol.com.pk

چوک گنگارام

ویج کتاباں دی ہٹی

سچیت کتاب گھر

جنتھوں تہانوں

پنجابی زبان، لٹریچر، تاریخ

توں علاوہ

اُردو تے انگریزی وییاں کتاباں وی

بارعایت لبھ سکدیاں نیں

پورا پتہ نوٹ فرماؤ

سچیت کتاب گھر

فلیٹ 11، 16 کونینز روڈ، چوک گنگارام، لہور

فون : 6308265